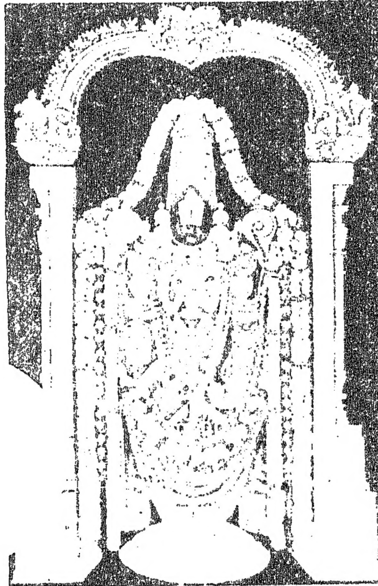
ಕನಕದಾಸರು ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮೀಕ್ಷೆ

(ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಯೋಜನೆಯ 30ನೆಯ ಕುಸುಮ)

ಸಂಪಾದಕ

ಕೆ. ಅಪ್ಪಣ್ಣಾಚಾರ್ಯ,
ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರಿ, ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್
ತಿರುಮಲ ತಿರುಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು, ತಿರುಪತಿ.

ತಿರುಮಲ ತಿರುಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು
ತಿರುಪತಿ
1997

ಕನಕದಾಸರು
ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮೀಕ್ಷೆ

(ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಯೋಜನೆಯ 30ನೆಯ ಕುಸುಮ)

ಸಂಪಾದಕ

ಕೆ. ಅಪ್ಪಣ್ಣಾಚಾರ್ಯ,

ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರಿ, ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್,

ತಿರುಮಲೆ ತಿರುಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು, ತಿರುಪತಿ.

ತಿರುಮಲೆ ತಿರುಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ

ಎಂ. ಕೆ. ಆರ್. ವಿನಾಯಕ್, ಐ.ಎ.ಎಸ್.,

ಇವರ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತಿರುಮಲೆ ತಿರುಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು

ತಿರುಪತಿ

1997

KANAKA DASARU - AVARA SAHITYA SAMEEKSHA

By six authors

Edited By : **K. Appannacharya.**

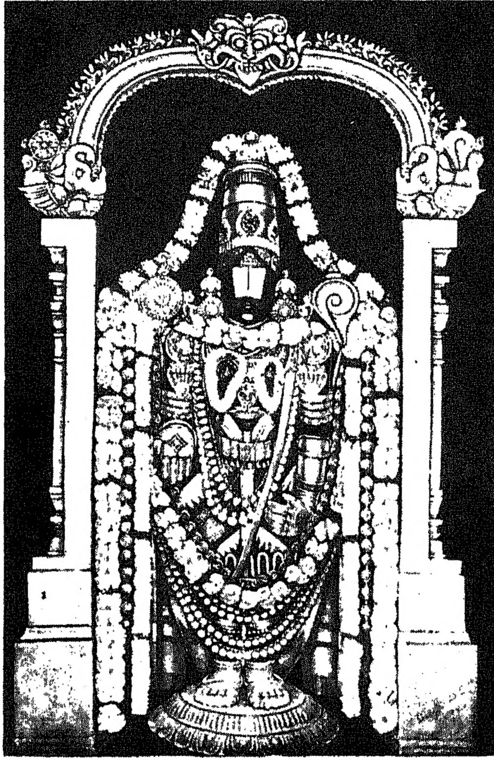
T.T.D Religious Publication Series No. : 518

Copies : 3000

FIRST EDITION : 1997

Published By :
MKR VINAYAK, I.A.S.,
Executive Officer,
T. T. Devasthanams,
Tirupati.

Printed at :
T. T. D. Press,
Tirupati.

ಗೋವಿಂದ ಸಲಹೆನ್ನನು - ಸದಾನಂದ ಗೋವಿಂದ ಸಲಹೆನ್ನನು

ಪ್ರಕಾಶಕರ ಮಾತು

"ಯದಾಯದಾ ಹಿ ಧರ್ಮಸ್ಯ ಗ್ಲಾನಿರ್ಭವತಿ ಭಾರತ
ಅಭ್ಯುತ್ಥಾನ ಮಧರ್ಮಸ್ಯ ತದಾತ್ಮಾನಂ ಸೃಜಾಮ್ಯಹಮ್"

ಸಕಲ ಸಾತ್ವಿಕ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಗೀತಾಚಾರ್ಯನು ನೀಡಿದ ಆಶ್ವಾಸನೆ ಇದು. ಭಗವಂತನ ಹಾಗೂ ಅವನ ಭಕ್ತರ ಅವತಾರಗಳು, ಪ್ರಬಲಿದ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಧರ್ಮದ ಪುನಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಗಾಗಿಯೇ.

ಕಡು ಕರುಣಾಮಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜೀವಿಗಳು ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಚ್ಯುತರಾಗದಂತೆ ನಿರಂತರ ರಕ್ಷಿಸಲು, ಭೂವೈಕುಂಠವೆನಿಸಿದ ವೆಂಕಟಾದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲಸಿರುವನು. ಈ ಸ್ವಾಮಿಯ ಸೇವೆಗಾಗಿಯೂ, ಲೋಕದ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅನೇಕ ಮಹಿತಾತ್ಮರು ವಿವಿಧ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದರು. ತೆನುಗು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಾಚಾರ್ಯರು, ರಾಮದಾಸರು, ತ್ಯಾಗರಾಜರು, ಜನಿಸಿದರೆ, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು, ಪುರಂದರದಾಸರು, ಕನಕದಾಸರು, ವಿಜಯದಾಸರು ಜನಿಸಿದರು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಹರಿದಾಸರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ವಾಗ್ಗಂಗೆಯಿಂದ ಶ್ರೀನಿವಾಸನ ಪಾದಗಳನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟಿ ತೊಳೆದಿರುವರು. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ ಕರುಣಾ ಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದ ಇವರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಸಲಳಿಯದ ನಿತ್ಯ ನೂತನ ಸಜೀವ ವಿಶ್ವಸಾಹಿತ್ಯ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಆಂಧ್ರ ರಾಜ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಿಂದ ಸತ್ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ಅಂದಿನ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿಗಳು ಈ ಎರಡು ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಪರಿಪಾಲಕರಾಗಿದ್ದು ಉಭಯ ರಾಜ್ಯಗಳ ಕಳಾಸಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನು ಸಮಾನವಾಗಿ ಅಭಿಮಾನಿಸಿದರು.

ಇನ್ನು ಆಂಧ್ರ ಕರ್ನಾಟಕ ಹರಿದಾಸರ ಸತ್ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಚರಿತ್ರೆಯು ಎತ್ತಿ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು. ತೆನುಗು ಪದ ಕವಿತಾ ಪಿತಾಮಹರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಶ್ರೀ ಅನ್ನಮಾಚಾರ್ಯರು, ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಸ್ಫೂರ್ತಿಪಡೆದರೆಂದು ಶ್ರೀ ರಾಳ್ಳಪಲ್ಲಿ ಅನಂತ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮಾ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ತಿರುಮಲೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಾಚಾರ್ಯರು ಹಾಗೂ ಪುರಂದರದಾಸರು ಭೇಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾವಿಸಿಕೊಂಡರೆಂದು ಚಿನ್ನನ್ನ ತನ್ನ ಅನ್ನಮಾಚಾರ್ಯರ ಕಥಾಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ದ್ವಿಪದ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವನು. ನಾದಯೋಗಿ ತ್ಯಾಗರಾಜರು ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಗೀತ ಪಿತಾಮಹರಾದ ಪುರಂದರ ದಾಸರನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿರುವುದು ಸರ್ವವಿದಿತ. ಇದಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಕನ್ನಡ ಹರಿದಾಸರು ಆಂಧ್ರ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಪಡೆದಿರುವರು. ಕೆಲವು ಹರಿದಾಸರ ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಮಂದಿರಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಆಂಧ್ರದಲ್ಲೇ ಇರುವವು.

ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ತಿರುಮಲ ತಿರುಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಯಾಜಮಾನ್ಯವು ಕರ್ನಾಟಕ ಹರಿದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಭಾಗ, ಕಳಾವಿಭಾಗ, ಸಂಗೀತವಿಭಾಗ, ಮಕ್ಕಳ ವಿಭಾಗ, ಮಹಿಳಾವಿಭಾಗಗಳೆಂಬ ಐದು ವಿಭಾಗಗಳಿವೆ. ಸಂದೇಶಾತ್ಮಕಗಳಾದ ದಾಸರ ದಿವ್ಯಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನೂ, ಅವರ ಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ಮೇಲ್ಕಂಡ ಐದು ವಿಭಾಗಗಳ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ವಿವಿಧ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟಿನ ಪ್ರಧಾನೋದ್ದೇಶ.

ಭಗವದನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಜಾತಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಲಾರದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ನಿಂತವರು ಕುರುಬ ಜಾತಿಯ ಕನಕದಾಸರು. ಇಂಥಾ ಮಹಿತಾತ್ಮರ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪರಿಚಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಹೊತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಬನ್ನಂಜೆ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯರಂಥಾ ನುರಿತ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರಬಂಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಪುಸ್ತಕ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಎಂ. ಕೆ. ಆರ್. ವಿನಾಯಕ್, ಐ.ಎ.ಎಸ್.,
ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣಾಧಿಕಾರಿ,
ತಿರುಮಲೆ ತಿರುಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು,
ತಿರುಪತಿ.

ಮುನ್ನುಡಿ

ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೇ ಸ್ವರ್ಣಯುಗವೆನಿಸಿದ 16ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು ಕನಕದಾಸರು. ಅದೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿದ ಪುರಂದರದಾಸರ ಜೀವನ ದಂತೆ ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನವೂ ಭಾವಪೂರ್ಣವಾದುದು. ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪು ತ್ರರು. ಇಬ್ಬರೂ ಶ್ರೀನಿವಾಸನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಜನಿಸಿದವರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾಗಿಯೇ ಒಬ್ಬರ ಹೆಸರು ಶ್ರೀನಿವಾಸನಾಯಕ ಎಂದಾದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಹೆಸರು ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ಎಂದು. ಪುರಂದರದಾಸರು ಲೋಭಿಗಳು; ಕನಕದಾಸರು ಶೌರ್ಯ--ಅಧಿಕಾರ ಮದಯುಕ್ತರು. ಮಾರ್ಜಾಲ ಕಿಶೋರನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಈ ಇಬ್ಬರ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವತಃ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಬಂದನು. ಇಬ್ಬರೂ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರಾಯರಲ್ಲೇ ತಪ್ತಮುದ್ರಾಂಕಿತರಾಗಿ ಮಂತ್ರೋಪದೇ ಶವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೋದಯವಾದ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಹಂತಗಳು ಕಾಣುವವು. ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಕನಕದಾಸರು ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಆದಿಯಲ್ಲಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ (ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದ) ಮತ ದಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಈ ವಿಷಯ ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು. ಕನಕದಾಸರು,

"ರಾಮಾನುಜರೇ ನಮೋ ನಮೋ
ಸ್ವಾಮಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣರೂಪ ನಮೋ ನಮೋ "

ಎಂಬ ಈ ಕೃತಿಯಿಂದ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವರು. ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳಾದ ತಾತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರು ವುದರಿಂದ, ಇವರಿಗೆ ತಾತಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲೇ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶವಾಯಿತೆಂದು ಊಹಿಸ ಬಹುದು. ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಇವರು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಗೆ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀವ್ಯಾ ಸರಾಯರ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮನ ಸೋತವರಾಗಿ, ವ್ಯಾಸರಾಯರಿಂದ ತಪ್ತಮುದ್ರಾಂಕನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಇವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವು ಹಾಸು ಹೊಕ್ಕಿದೆ. ಇದು ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನದ ಎರಡನೇ ಹಂತ. ದೊರೆತನದ ಇವರ ಜೀವನದ ಪರಿಚಯ, ಇವರ ಕೆಲವು ಕೃತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಗ -- ಸಾವೇರಿ ತಾಳ -- ಝುಂಪೆ

ಹರಿ ನಿನ್ನ ಪರಮಾರ್ಥ ನಿರುತದಿಂದ ಎನಗೆ
ದೊರೆಯಿತೀ ಗುರುಪಾದ ಹರಿಯೆ ಪ

ಗುರು ಮಂತ್ರ ಮೂಲ ಸದ್ಗುರು ಮೂರ್ತಿ ನೀನಾಗಿ
ಕರೆಯ ಸೇರಿಸಿದೆನ್ನ ಹರಿಯೇ ಅ.ಪ

ಗರುವದಲ್ಲಿಹೆನೆಂಬುದರಿತೆನ್ನ ನಿನ್ನ ದಾ-
ಸರಿಗೆ ಮಾರಿದೆಯೊ ಹರಿಯೆ
ಧುರದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ನಿಲ್ಲದೆನ ದೆಸೆಗೆ
ಪರ ಹರಿಸಿದೆಯೆಲೊ ಶ್ರೀಹರಿಯೆ
ಪರಬಲವ ನೋಡಿದರೆ ಉರಿದುರಿದು ಬೀಳ್ವ ಮನ
ಸೆರೆಹಾಕಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದೆಯೊ ಹರಿಯೆ

ಕನಕ ದಳದಲಿ ಬಂದು ಕಲೆತನೆಂದರೆ ಫೌಜು
ಕನಕುಮನಕಾಗುವುದು ಹರಿಯೆ
ಧ್ವನಿ ಮುಖಾರ್ಭಟಿ ಮನಸಿಗಾನಂದವಪ್ಪ ದು-
ರ್ಗುಣವ ನೆಲ್ಲವ ಕಳೆದೆ ಹರಿಯೆ
ಮನಸಿ ನೊಳಗೆರಡಿಲ್ಲ ಮದದಾನೆ ಮೇಲ್ಕಡಿವ
ಮನವ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿದೆ ಹರಿಯೆ
ಮೊನೆಗಾರ ಧಣಿಯೆಂಬ ಧೈರ್ಯವ ಬಿಡಿಸಿ ಸೇವ--
ಕನ ಮಾಡಿಸಿದೆಯೊ ಹರಿಯೆ

ಶರದಿಷು ಖ್ಯಾತಿ ಪೌರುಷಲೋಭ ಬಹುಜನರ
ಉರುವೀಶರನ್ನು ಕೈಪಿಡಿದೆ ಹರಿಯೆ
ಮರೆವು ತಾಮಸ ಅಹಂಕಾರ ದುರ್ಮತಿಯೆಂಬ
ದುರಿತವನು ಹೊರಡಿಸಿದೆ ಹರಿಯೆ
ಪರಮ ಮೂರ್ಖನು ನಿನ್ನ ಅರಿವಿದ್ದ ದಾಸರಿಗೆ
ಶರಣೆನದ ರಾಜಸವೊ ಹರಿಯೆ
ಸಿರಿ ಬಿಡಿಸಿ ಹರಿಯೆ ಹರಸುರರಿಗಳವಲ್ಲದಿಹ
ಸ್ಮರಣೆ ಜಿಹ್ವೆಗೆ ಬರೆದೆಯೋ ಹರಿಯೆ

ಮೊದಲು ನಿನ್ನುಪದೇಶ ಸದರು ಮಾಡದೆ ತಿರುಗು--
ವುದನೆಲ್ಲ ಉದುರಿಸಿದೆ ಹರಿಯೆ
ಇದು ರಹಸ್ಯವು ಎಂದು ಹಿತವು ತೋರಿತು ಇಂದು
ಪದವ ಜಯಿಸಿದೆ ನಾನು ಹರಿಯೆ
ಮದವೆಲ್ಲ ಬಿಡಿಸಿ ಸನ್ಮದುರೂಪವನು ಧರಿಸಿ
ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೀನಿದ್ದೆ ಹರಿಯೆ

ಮುದದಿ ನಿನ್ನಯ ನಾಮ ಸದರ ತೋರಿತು ಎನಗೆ
ಬದುಕಿದೆನು ಬದುಕಿದೆನು ಹರಿಯೆ ೪

ಸ್ವಾರಿ ಹೊರಟರೆ ಛತ್ರ ಭೇರಿಯು ನಗಾರಿಗಳು
ಭೋರೆಂಬ ಪೊಂಗಹಳೆ ಹರಿಯೆ
ಧೀರ ರಾಹುತರಾಣ್ಯ ಪರಿವಾರಲಂಕಾರ
ಭಾರವನು ತೆಗೆದೆಯೋ ಹರಿಯೆ
ನೀರ ಸಂಗವ ಬಿಟ್ಟು ಆಣಿಮುತ್ತಾದ ಕ್ರಿಯೆ
ಸೇರಿದೆನೊ ನಿನ ಪಾದ ಹರಿಯೆ
ಆರಿಗಂಜೆನೊ ನಾನು ಅಧಿಕಪುರಿ ಕಾಗಿನೆಲೆ--
ಯಾದಿ ಕೇಶವರಾಯ ಹರಿಯೆ ೫

ಇದು ಕನಕದಾಸರ ಪಾಳೇಗಾರಿಕೆಯ ತನವನ್ನು, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಿದ್ದ ಸಿರಿ, ಸಂಪತ್ತು, ಮಂದಿ, ಮಾರ್ಬಲ, ಬಲ, ದರ್ಪಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರುವುದು. ಈ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢವಾಗಿಟ್ಟ ಮುಂದಿನ ಕಥಾಭಾಗವನ್ನು "ಸಾಲದೆ ನಿನ್ನ ದೊಂದೆ ದಿವ್ಯ ನಾಮ" ಎಂಬ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ತೋರಿದ್ದಾರೆ :

ರಣದೊಳಗೆ ದೇಹವ ಖಂಡ ತುಂಡವ ಮಾಡಿ
ರಣವ ನುತ್ತರಿಸಿ ಮರಣವ ತೋರಿದೆ
ಪ್ರಣವಗೋಚರನಾಗಿ ಲೀಲೆಯಿಂದಲಿ ಬಂದು
ಹೆಣಕೆ ಪ್ರಾಣವನು ತಂದಿತ್ತ ಮಹಾತುಮ್ಮನೆ ೧

ತೂಂತಿಕೊಂಡೆನ್ನ ಬೆನ್ನಲೊಸರುವ ರೋಹಿತಕೆ
ಅಂತ್ಯ ಮುಖ ಗ್ರಹಗಳನು ಕಳಚಿ ಬಿಸುಟಿ
ತಿಂತ್ರಿಣಿ ಮರದಡಿ ಉರಗ ಕಚ್ಚೆ ಒರ[illegible]ರಲು
ಮಂತ್ರಿಸಿ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿದ ಗರುಡ ಗಮನನೆ ೨

ಓದಿಕೇಳಿದರಿದೇ ಕಥೆಯಾಗುತಿದೆ ದೂರ--
ಆದಿ ಮೂರುತಿ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವನೆ
ಹೋದ ಜೀವನಕೆ ವೈದ್ಯನ ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನಿಟ್ಟು
ವಾದ ಗುಣ ಬಿಡಿಸಿ ದಾಸನ ಮಾಡಿಕೊಂಡೆಯೊ ೩

ಇದರಿಂದ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಮೃತಪ್ರಾಯರಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ, ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪುನಃ ಚೈತನ್ಯ ಬಂತೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಒಮ್ಮೆ

ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿತ್ತೆಂತಲೂ, ಆಗಲೂ ಕೇಶವನೇ ರಕ್ಷಿಸಿದನೆಂತಲೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಕೇಶವನು ಆಗಾಗ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ದಾಸನಾಗಲು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದನಂತೆ. ಆಗ ಕನಕದಾಸರು "ನಿನಗೆ ನಾನೇಕೆ ದಾಸನಾಗಬೇಕು ?" ಎಂದು ವಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು, "ವಾದಗುಣ ಬಿಡಿಸಿ ದಾಸನ ಮಾಡಿಕೊಂಡೆ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವುದು.

ಇನ್ನು ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದಮೇಲೆ ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ಘಟನೆಗಳು, ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೃತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿರುವ,

"ಕನಕ ದಾಸನ ಮೇಲೆ ದಯಮಾಡಲು ವ್ಯಾಸ
ಮುನಿಯ ಮಠದವರೆಲ್ಲ ದೂರಿ ಕೊಂಬುವರು"

ಎಂಬ ಈ ಕೃತಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವವು. ಆದರೆ ಈ ಕೃತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಆಲೋಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಜದ ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರುವ ಹಾಗೂ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ನೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಕೃತಿಗಳು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ. ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಶಿಷ್ಯರೆನಿಸಿ ಪುರಂದರದಾಸರ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಮಾಧ್ವ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರು.

ಇಂಥಾ ಕನಕದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಸಹೃದಯರಿಗೆ ನೀಡಬೇಕೆಂಬ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ ಈ ಹೊತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಸಗಳು ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ "ವಾದಿರಾಜ -- ಕನಕದಾಸ ಮಹೋತ್ಸವ"ದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರಿಂದ ಮಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿವೆ.

"ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ"ದ ಬಗ್ಗೆ ಡಾ. ಟಿ. ಯನ್. ನಾಗರತ್ನ, "ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೇಯತೆ"ಯ ಬಗ್ಗೆ ಎಂ. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ, "ಕನಕದಾಸರ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ" ಎಂಬ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ಡಾ. ಹೊಸಬೆಟ್ಟು ಸೀತಾರಾಮಾಚಾರ್ಯ, "ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು" ಎನ್ನುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಡಾ. ಪಿ. ರಾಮಭಟ್ಟ, "ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಛಂದೋರೂಪಗಳು" ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ಕೆ.ಜಿ. ನಾರಾಯಣ ಪ್ರಸಾದ್, "ಕನಕದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ" ಎಂಬ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ವಿದ್ಯಾವಾಚಸ್ಪತಿ ಬನ್ನಂಜೆ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯರು - ಇವರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿರುವರು. ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಉತ್ಸವ ಸಮಿತಿಯ ಸರ್ವಸಭ್ಯರಿಗೂ, ವಿಶೇಷ

ವಾಗಿ ಪ್ರೊ. ಕೆ. ರಾಮದಾಸ್ ಇವರಿಗೂ ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್ ಪರವಾಗಿ ಅನಂತ ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವೆನು. ಸಲಹೆಗಳನ್ನಿತ್ತು ಪ್ರೋತ್ಸಹಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಬನ್ನಂಜೆ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನನ್ನ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಇದರಂತೆ ಎಲ್ಲಾದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಪರಿಚಯವನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸೋತ್ಸಾಹಿಗಳಾದ ಸಹೃದಯ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಲಹೆಗಳೂ ಸಹಕಾರಗಳೂ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ. ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನನ್ನನ್ನು ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೋತ್ಸಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂದೂಧರ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬದ್ಧ ಕಂಕಣರಾಗಿರುವ; ಶ್ರೀನಿವಾಸನ ಪರಮಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆಪಾತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ಎಂ. ಕೆ. ಆರ್. ವಿನಾಯಕ್, ಐ.ಎ.ಎಸ್., ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣಾಧಿಕಾರಿ, ತಿರುಮಲ ತಿರುಪತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಹೃದಯಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು. ಸುಂದರವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಎಮ್. ಲಕ್ಷ್ಮಣ ರಾವ್, ತಿ.ತಿ.ದೇ. ಪ್ರಸ್‌ಮೇನೇಜರ್ ಇವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಸ್ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯವರಿಗೆ ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ಕೆ. ಅಪ್ಪಣ್ಣಾಚಾರ್ಯ
ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರಿ
ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ
ತಿ.ತಿ.ದೇ., ತಿರುಪತಿ.

ಅರ್ಪಣೆ

ರಾಗ -- ಕೇದಾರಗೌಳ ತಾಳ -- ಅಟ

ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವನ ನಿನ್ನದು ಪ

ಅನುದಿನದಲಿ ಬಾಹೊ ಸುಖ ದುಃಖ ನಿನ್ನದಯ್ಯ ಅ.ಪ

ಸವಿನುಡಿ ವೇದ ಪುರಾಣ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ
ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳುವ ಕಥೆ ನಿನ್ನದೊ
ನವಮೋಹನಾಂಗೇರ ರೂಪವ ಕಣ್ಣಿಂದ
ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡುವ ನೋಟ ನಿನ್ನದಯ್ಯ ೧

ಒಡಗೂಡಿ ಗಂಧ ಕಸ್ತೂರಿ ಪರಿಮಳಗಳ
ಬಿಡದೆ ಲೇಪಿಸಿ ಕೊಂಬುದು ನಿನ್ನದು
ಷಡುರಸದನ್ನಕ್ಕೆ ನಲಿದಾಡುವ ಜಿಹ್ವೆ
ಕಡುರುಚಿಗೊಂಡರೆ ಆ ರುಚಿ ನಿನ್ನದಯ್ಯ ೨

ಮಾಯಾಪಾಶದ ಬಲೆಯೊಳಗೆ ಸಿಲ್ಕಿರುವಂಥ
ಕಾಯ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳು ನಿನ್ನವೊ
ಕಾಯಜ ಜನಕ ಒಡೆಯ ಆದಿಕೇಶವ--
ರಾಯ ನೀನಲ್ಲದೆ ನರರು ಸ್ವತಂತ್ರರೆ ೩

ಆದಿಕೇಶವಾಭಿನ್ನ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸನ ಪಾದಾರವಿಂದಗಳಲ್ಲಿ
ಸರ್ವವೂ ಸಮರ್ಪಿತವು

ಪರಿವಿಡಿ

***

ಟಿ. ಎನ್. ನಾಗರತ್ನ,
ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ,
ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು.

ಸುಮಾರು 400 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ 'ಬಾಡ' ಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಕನಕದಾಸರು ಇಂದಿಗೂ ಕನ್ನಡಿಗರ ಮನ -- ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃ ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಬೀರಪ್ಪ-- ಬಚ್ಚಮ್ಮ ದಂಪತಿಗಳ ಮಗನಾಗಿ ಜನಿಸಿದ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1606) ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ತಂದೆಯ ಅನಂತರ ತಾನೇ ಢಣಾಯಕನಾಗಿ ವಿಜಯನ ಅರಸನಿಗೆ ಗುತ್ತಿಗೆ ದಾರನಾಗಿದ್ದು, ಸುತ್ತಲ ಗ್ರಾಮಗಳ ರೈತರಿಂದ ಕಂದಾಯ ು ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ನಿಗಧಿಯಾಗಿ ಅರಸರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ತಿಮ್ಮ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂಳಿಟ್ಟ ನಿಧಿಸಿಕ್ಕಿದ್ದರಿಂದ ಜನ ಅವನನ್ನು 'ಕನಕ', 'ಕನಕನಾಯಕ' ಕರೆದು ಗೌರವಿಸಿದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿಯೂ, ದಕ್ಷ ಯಕನೂ ಆಗಿದ್ದ ಕನಕ ತನಗೆ ದೊರೆತ ನಿಧಿಯಿಂದ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ತನ್ನ ಜನಸ್ಥಳವಾದ ಬಾಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಆದಿಕೇಶವನ ಯನ್ನು ತಂದು ಆ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದನು.

ೀಗಿರಲು ಕೆಲವು ಕಾಲಾನಂತರ ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಸತ್ತುಹೋದಳು. ಆ ನೋವು ಮೊದಲೇ ವೃದ್ಧೆಯಾದ ತಾಯಿಯೂ ತೀರಿಕೊಂಡಳು. ಈ ಎರಡು ಬಲವಾದ ರಿಂದ ಕನಕನಾಯಕನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಭಾರೀ ನೋವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಅವನ ಜೀವ ೕ ಬದಲಾಯಿಸುವಂತಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಒದಗಿಬಂದ ಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಸಾವು ನೋವುಗಳೂ ಕಾರಣವಾಗಿ, ಒಂದು ಶುಭ ಲ್ಲಿ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಜುಗುಪ್ಸೆ ಮೂಡಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟ ಅವನು ಶ್ರೀ ಯರ ಶಿಷ್ಯನಾದಂತೆ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. 'ಆದಿಕೇಶವ' ಅಂಕಿತದಲ್ಲಿ ಹರಿದಾ ಕನಕದಾಸರೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಂಡ ಅವರು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರೆ.

ನಕದಾಸರ ಆ ಕೀರ್ತನೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಪರಿಭಾವಿಸಿದಾಗ ಕನಕದಾಸರ ತನ ತೊಳಲಿ ಬಳಲಿ, ಸಿದ್ಧಿಯ ನೆಲೆಗೇರಿರುವುದನ್ನು ಹಂತ ಹಂತವಾಗಿ ಗುರು ಂದು. ತಮ್ಮನ್ನು ಹರಿಸೇವೆಗೆ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ ಮೋಹ, ಪಾಶ, ಮಮತೆಗಳನ್ನು ಆ ು ಎದುರಿನಲ್ಲೇ ತೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ :

ುಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರದೆ ಕಂಡವರಿಗೆ ಕಾರ್ಪಣ್ಯ
ುಟ್ಟು ಬಡವನಾದೆನಲ್ಲಯ್ಯ ಕೃ-

ಗೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುವರಿಲ್ಲ, ಜನ್ಮಜನ್ಮಂಗಳಲ್ಲಿ
ಪುಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಡ ಮಾಧವ ಮನ್ನಿಸೊ ಎನ್ನ
ಮಡದಿ ಮಕ್ಕಳೆಂಬ ಪಾಶಮಮತೆ ಎನ್ನ ಕೊರಳುಸುತ್ತಿ
ಬಿಡದೆ, ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿತಲ್ಲಯ್ಯ ಪಡೆದ ದ್ರವ್ಯವೆಲ್ಲ.......

--ಎಂದು ತಮ್ಮಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಡುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಕುಸಾಕು ಮನುಜ ಸೇವೆಯು ರಂಗಯ್ಯ ಇನ್ನು ಪ

ಸಾಕು ಸಾಕು, ಮನುಜಸೇವೆ ಮಾಡಿದಣಿದು ನೊಂದೆನಾನು
ಬೇಕು ನಿನ್ನ ಪಾದಭಜನೆ ಲೋಕದೊಡೆಯ ರಂಗರಾಯ ಅ.ಪ

ಹೊತ್ತ ರೆದ್ದು ಹೋಗಿ ಪರರ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನ್ನೆ ಅರಿತು
ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಕೆಲಸ ಭೃತ್ಯನಂತೆ ಮಾಡಿ ರಿಕ್ತ
ಹಸ್ತದಿಂದ ಮನೆಗೆ ಸೇರುವೆ ಆಸೆಗಾಗಿ
ಮತ್ತೆ ಕಂಡಕಡೆಗೆ ತೊಲಗುವೆ ಬಂದು ಅಪರ
ರಾತ್ರೆಯಲಿ ತಿಂದು ಒರಗುವೆ ರಂಗಯ್ಯ ೧

ಸ್ನಾನಮೌನ ನಿತ್ಯಸಂಧ್ಯಾನ ನೇಮಗಳನೆ ತೊರೆದು
ಹೀನನಾಗಿ ಕೆಟ್ಟ ಜನರ ಮನೆಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿ ತಿರುಗಿ
ಶ್ವಾನನಂತೆ ದಿನವ ಕಳೆವೆನೊ ದುರಾಸೆಯನ್ನು
ಮನದಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುದಿವೆನೊ ಕೊನೆಗೂ ಎಳ್ಳುಕಾ
ಳಿನಷ್ಟು ಸುಖವ ಕಾಣೆನೊ ರಂಗಯ್ಯ ೨

ಒಡಲಿ ನಾಸೆಗಾಗಿ ನೊಣವು ತುಡುಕಿಬಿದ್ದು ಜೇನಿನೊಳಗೆ
ಮಿಡುಕುವಂತೆ ಬಾಯ ಬಿಡುವೆ ಬಿಸರುಹಾಕ್ಷನೆ
ಬಿಡಿಸೊ ಎನ್ನ ಬಂಧಪಾಶವ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಯಾದಿಕೇಶವ...... ೩

ಎಂದು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಹರಿಯನ್ನು ಮೊರೆಹೊಕ್ಕಿದ್ದಾರೆ. 'ಎಳ್ಳುಕಾಳಿನಷ್ಟು ಭಕ್ತಿ'ಯೂ ಇಲ್ಲದ 'ತಿರುಕ ನಾನು', 'ನರಜನ್ಮಹುಳು ನಾನು'; 'ಮರುಳು ಪಾಪಿಯು ನಾನು'; ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಹಳಿದುಕೊಂಡು ಗಜೇಂದ್ರ, ಅಜಾಮಿಳ, ಧ್ರುವರಿಗೆ ಒಲಿದಂತೆ ತಮಗೂ ಕರುಣಿಸಬೇಕೆಂದು ಹರಿಗೆ ಶರಣಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹರಿಯ ಒಲವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಒಮ್ಮೆ--

'ದಾಸ ದಾಸರ ಮನೆಯ ದಾಸಿಯರ ಮಗನಾನು,
ಸಾಸಿರ ನಾಮದೊಡೆಯ ರಂಗಯ್ಯನ ಮನೆಯ'

ಎಂದು ತಮ್ಮನ್ನೇ 'ಮಂಕು', 'ಮರಳುದಾಸ' ಎಂದೆಲ್ಲ ಕರೆದುಕೊಂಡು ದಾಸತ್ವವನ್ನಾರೋಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ--

'ಮುಟ್ಟದಿರೋ ಎನ್ನನು ರಂಗಯ್ಯ
ಮುಟ್ಟದಿರೋ ಎನ್ನ ಮುಂಗೈಯ್ಯ ಮುರಾರಿ
ಮುತ್ತೆಲ್ಲ ಸಡಲ್ಯಾವೊ ಹೇ ಮುದ್ದುರಂಗ ಮೋಹನಾಂಗ.......'

ಎಂದು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ತನವನ್ನಾರೋಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದೂ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ.

'ಇಂದು ನೀ ಕರೆತಾರೆ ಸಖಿಯೆ ಶ್ರೀ ಗೋವಿಂದನ, ಮುನಿಯುವಾರೆ' ಎಂದು ಹರಿಯ ವಿರಹದಿಂದ ನೊಂದು ಸಖಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಡಿರುವರು. 'ತೋರೆ ಬೇಗನೆ ಸಖಿತೋರಮುತ್ತಿನಹಾರ ಭಾರವಾಗಿದೆ ಎನಗೆ' ಎಂದು ವಿರಹತಾಪದಿಂದ ಪ್ರಲಾಪಿಸಿರುವರು. ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ, ತಾಯ್ತನವನ್ನಾರೋಪಿಸಿಕೊಂಡ ದಾಸರ ಮನಸ್ಸು ಹರಿಯನ್ನು ಮಗುವಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಮುದ್ದಾಡಿರುವುದೂ ಉಂಟು. ತಾವೇ ಯಶೋದೆಯಾಗಿ, ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಳ್ಳನೆಂದು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದ ಗೋಪಿಯರಿಗೆ ಅವರಾಡುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ:

'ಇಂದು ಸೈರಿಸಿರಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ತಪ್ಪ
ಮುಂದಕೆ ನಿಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬಾರನಮ್ಮ

ಮಗುವು ಬಲ್ಲುದೆ ಇಷ್ಟು ಬೆಣ್ಣೆಕದ್ದರೆ
ಬಿಗಿಯ ಬಹುದೇ ಶ್ರೀ ಚರಣವನು
ಅಗಣಿತ ಮಹಿಮನ ಅಂಜಿಸಲೇಕಮ್ಮ
ಬಗೆಯ ಬಾರದೆ ನಿಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಂತೆ'

ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ದಾಸರ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಭಾವದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಗಮನಾರ್ಹ. ಅಂತೆಯೇ ಕೀರ್ತನೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ

'ನೆರೆದು ಗೋಪಿಯರೆಲ್ಲರು ಕೃಷ್ಣಯ್ಯನ ಕರವ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು
ಭರದಿಂದ ಬಂದು ಯಶೋದೆಗೆ ಚಾಡಿಯನರುಹಿದ'

ಪರಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಗೋಪಿಯರು 'ಬಲುಕಳ್ಳ ನಿನ್ನಮಗ' ಎಂದರೆ ಮಗು ಕೃಷ್ಣ, 'ಅಮ್ಮಯ್ಯ ಇಲ್ಲಕಾಣೆ' ಎನ್ನುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಾಗುವ ಕೀರ್ತನೆ ತಾಯಿಯಶೋದೆ ಮಗು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವಲ್ಲಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹರಿಯನ್ನು ನೋಡುವ ದಾಸರ ಭಾವ, ದೃಷ್ಟಿಗಳು ಬದಲಾದಂತೆಲ್ಲ ಅವರಲ್ಲಿ ಸಲಿಗೆ, ಆತ್ಮೀಯತೆಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಅದೇ ಸಲಿಗೆಯಿಂದ

ದಾಸರು ರಂಗನನ್ನು ಕುರಿತು :

'ನಿನ್ನ ನಾನೇನೆಂದೆನೊ ರಂಗಯ್ಯರಂಗ
ಎನ್ನ ನೀ ಕಾಯಬೇಕೋ' ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ,

ಧೀರ ಸೋಮಕ ವೇದಚೋರ ತಮನಸೀಳಿ
ವಾರಿಧಿಗಿಳಿದು ಪರ್ವತವನ್ನೆತ್ತಿ
ಧಾರಿಣಿಯನು ಕದ್ದ ದನುಜದಲ್ಲಣನಾದ
ನಾರಸಿಂಹ ನಿನಗೆ ಶರಣೆಂದೆನಲ್ಲದೆ
ನೀರಪೊಕ್ಕವನೆಂದೆನೆ, ಬೆನ್ನಿಲಿ ಘನ್ನ
ಭಾರಪೊತ್ತವನೆಂದೆನೆ, ಮಣ್ಣನಗೆದು
ಬೇರ ಮೆದ್ದವ ನೆಂದೆನೆ, ರಕ್ಕಸನೊಳು
ಹೋರಿ ಹೊಯ್ದನೆಂದು ಹೊಗಳಿದೆನಲ್ಲದೆ.....

ಹೀಗೆ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಹೀಗಂದೆನೇ ಹೀಗಂದೆನೇ ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಂದು ಮುಗಿಸಿರುವ ಕನಕದಾಸರ ಜಾಣ್ಮೆ ಮೆಚ್ಚುವಂತಹುದು. ಅವರಿಬ್ಬರ ಈ ತಿಸರಾಟದಲ್ಲಿ ಹರಿಯ ದಶಾವತಾರಗಳು ಮೂರುನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಆರುಬಾರಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ!

ಹೀಗೆ ಬಗೆಬಗೆಯಲ್ಲಿ ರಮಿಸಿ, ಕಾಡಿ ಹಾಡಿದರೂ ಒಲಿಯದ ಹರಿಯ ಬಗ್ಗೆ ದಾಸರಿಗೆ ನಿರಾಸೆ ಮೂಡಿರುವುದನ್ನೂ ಅವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು :

'ನೀನೇನು ಮಾಡಲಾಪೆ ನಾನು ಮುನ್ನ ಜನ್ಮಪಡೆದಲ್ಲದೆ ರಂಗ' ಎಂದು ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವೇ ವಿಧಿತತ್ವದಿಂದ ಸಂತೈಸಿಕೊಂಡಿರುವರು. 'ಕ್ಷಮಿಸುವುದೆಮ್ಮ ತಪ್ಪುಗಳ ಸ್ವಾಮಿ ಕ್ಷಮಶೀಲವೆಂಬ ದಾಸೋಹ ಬಿರುದಿನೊಳು' ಎಂದು ಹರಿಗೆ ಕೈಮುಗಿದು ಶರಣಾಗತರಾಗಿರುವರು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ತಹತಹಿಸಿದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ, ಕಳವಳಿಸಿದ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಆ ಹರಿಯನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಎದುರಿಗೇ ಕಂಡಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಇದ್ದಿಯಾ ಶ್ರೀಹರಿ ನೀನೊಲಿದು ಬಂದಿದ್ದೀಯ' ಎಂದು ಹರ್ಷಿಸಿದ ದಾಸರು,

'ಹರಿ ನಿನ್ನ ಪದಕಮಲ ಕರುಣದಿಂದಲಿ ಎನಗೆ
ದೊರೆಕಿತೀ ಗುರುಸೇವೆ ಹರಿಯೆ'

ಎಂದು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಹಾಡಿರುವರು. ಅವರಿಗೆ ತಾವು ಹಂಬಲಿಸಿ ಕೂಗಿ ಕರೆದ ಆದಿಕೇಶವನು ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲೇ ಬಂದು ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತಂತಹ ಅನುಭವವಾಗಿದೆ. ತಮ್ಮ ಆ ಅನುಭಾವವನ್ನು--

'ಬದುಕಿದೆನು ಬದುಕಿದೆನು ಭವ ಎನಗೆ ಹಿಂಗಿತು ಪ
ಪದುಮನಾಭನ ಪಾದದೊಲುಮೆ ಎನಗಾಯಿತು ಅ.ಪ

ಹರಿತೀರ್ಥಪ್ರಸಾದ ಎನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಗೊದಗಿತು
ಹರಿಯ ನಾಮಾಮೃತ ಕಿವಿಗೊದಗಿತು
ಹರಿಯ ದಾಸರು ಎನ್ನ ಬಂಧುಬಳಗಾದರು
ಹರಿಯ ಶ್ರೀಮುದ್ರೆ ಆಭರಣವಾಯಿತು ೧

ಮುಕುತರಾದರು ಎನ್ನ ನೂರೊಂದು ಕುಲದವರು
ಮುಕುತಿ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ನಾನಾದೆನೊ
ಅಕಳಂಕ ಶ್ರೀಹರಿ ಭಕುತಿಗೆ ಮನ ಬೆಳೆದು
ರುಕುಮಿಣಿಯರಸ ಕೈವಶನಾದನೆನಗೆ ೨

ಇಂದೆನ್ನ ಜೀವಕ್ಕೆ ಸಕಲ ಸಂಪದವಾಯ್ತು
ಮುಂದೆನ್ನ ಜನ್ಮ ಸಫಲವಾಯಿತು
ತಂದೆ ಶ್ರೀ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವರಾಯ
ಬಂದೆನ್ನ ಹೃದಯದಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತ ೩

ಎಂದು ತೃಪ್ತಿಯಿಂದ ತೋಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅನುಭವದ ಅನಂತರ ಅವರಿಗೆ ಎಲ್ಲಿನೋಡಿದಲ್ಲಿ ರಾಮನೇ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ವಿಶ್ವಮೂರುತಿ, ಜ್ಞಾನರೂಪಗಳೇ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ದಾಸರ ಈ ಶಾಂತಭಾವದ ಮನಃಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ 'ಪರಮಪುರುಷ ಹರಿಗೋವಿಂದ ಕರಿವರದ ನಾರಾಯಣ ಗೋವಿಂದ' ಮೊದಲಾದ ಹಲವಾರು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಇದು ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣುವ ಅವರ ಪ್ರಮುಖ ಮುಖ; ಪರಮ ಭಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅವರ ಮನದ ಆಸೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನೂ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಈಡೇರಿರುವ ಸಂತೃಪ್ತಿಯ ನಿಲುವನ್ನೂ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಹೀಗೆ ಬಿಂಬಿಸಿವೆ. ಅವರ ಈ ಎಲ್ಲ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಮದ್ವತತ್ವಗಳನ್ನೂ ಹಾಗೂ ಪುರಾಣಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತಲೆ ಹೋದದ್ದು, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಮಸಣದಡಿಗೆಯಾದದ್ದು, ಕೌರವನು ತೊಡೆಯುಡಿದು ಬಿದ್ದದ್ದು, ಕುಂತಿ ತಿರಿದುಂಡದ್ದು, ಭೀಮ ಬಾಣಸಿಗನಾದದ್ದು, ಅಸಮಬಿಲ್ಲಾರನಾದ ಅರ್ಜುನ ಬೃಹನ್ನಳೆಯಾದದ್ದು; ಕೃಷ್ಣ ಬೆಣ್ಣೆಗಳ್ಳನೆಂಬುದು, ಧ್ರುವ, ಅಜಾಮಿಳ, ಶುಕ, ಶೌನಕ, ಗಂಗೆ, ರೇಣುಕೆ, ಯಶೋದೆಯರ ಪ್ರಸ್ತಾಪ; ದ್ರೌಪದಿ, ರುಕ್ಮಾಂಗದ, ರಾವಣ, ವಿಭೀಷಣ, ಹನುಮಂತ, ಅಂಬರೀಷ, ಸುಧನ್ವ, ವಿದುರ, ಗಜೇಂದ್ರರ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾ

ಗಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಭಾಗವತ, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ, ಉಳಿದ ಹರಿದಾಸರುಗಳಂತೆಯೇ ಇವರೂ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಪುರಾಣಸಿದ್ಧ ಮನೋಭೂಮಿಕೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನೂ ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ನಮಗೆ ಪಂಡಿತರಾಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರವೇತ್ತರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕನ ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ಅವರ ವಿದ್ವತ್ತು, ಪಾಂಡಿತ್ಯಗಳ ಪ್ರತೀಕ. ಉಪನಿಷತ್ತು, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲವರು ಮಾತ್ರ ಅವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲರು.

ಕನಕದಾಸರ ತತ್ತ್ವಪರವಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ, ಹರಿಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರ, ತಾರತಮ್ಯತತ್ತ್ವ, ಗುರುವಿನಸ್ಥಾನ, ಗುರುವಿನ ಅವತಾರತ್ರಯದ ಕಲ್ಪನೆ, ಹರಿ ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನೂ ಉದರದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವನು, ಅಣೋರಣೀಯ, ಮಹತೋ ಮಹೀಯ ಇತ್ಯಾದಿ ತತ್ವಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. 'ಬಲ್ಲವರೆ ಬಲ್ಲರು ಎಲ್ಲರರಿಯರು ಫುಲ್ಲಲೋಚನ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬುದನು'. ಅಜ, ವಾಯು, ರುದ್ರ, ಗರುಡ, ಶೇಷಾದಿಗಳೂ, ಅಂಬರೀಷ, ಅತ್ರಿಮುನಿ, ಭೀಮ, ಸಹದೇವ, ಉದ್ಧವ, ಧ್ರುವಾದಿ ಭಕ್ತಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನೂ ದೇವಾನು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಈ ಮಾತಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದೊಂದಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿರುವುದೂ ಗಮನಾರ್ಹ.

'ಅಣುಮಹತ್ತಾದಿ ದೇವ ಪ

ಅಣೋರಣೀಯಾನ್ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನಖಿಳ
ಗುಣಭರಿತ ಪರಮ ಪಾವನಚರಿತ'

'ವಿಶ್ವಲೋಕೇಶ ವಿಮಲೈಕ ತೇಜೋಮೂರ್ತಿ
ವಿಶ್ವ ಉದ್ಧಾರ ವಿಶ್ವಜ್ಞಾನರೂಪ
ವಿಶ್ವದೊಳು ಒಳ ಹೊರಗು ನೀನಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ
ವಿಶ್ವನಾಟಕ ಸೂತ್ರಧಾರರುಂಟೆ ಹರಿಯೆ'

--ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿಟ್ಟವನು, ಅಣುರೇಣು ತೃಣಕಾಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದವನು, ಅಣು ಮಹತ್ತಿನೊಳಗೆಲ್ಲ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನು ಎಂಬ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಹರಿ ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರ, ಜೀವರಿಗೆ ಕೇವಲ ದತ್ತಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮಾತ್ರ ಎಂಬ ತತ್ವ:

'ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವನ ನಿನ್ನದು
ಅನುದಿನದಲಿ ಬಾಹೊ ಸುಖದುಃಖ ನಿನ್ನದಯ್ಯ'

ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಭಾವಗೀತೆಯ ವಸ್ತುವಾಗಿ ನಿಂತಿದೆ. 'ಆದಿಕೇಶವರಾಯ ನೀನಲ್ಲದೆ ನರರ ಸ್ವತಂತ್ರವೆ' - ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. 'ಆರುಬಲ್ಲರು ಹರಿಹರಾದಿಗಳ ಮಹಿಮೆ ಯಲ್ಲಿ' ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು. ಹರಿಹರರಿಬ್ಬರೂ ಮಹಿಮಾವಂತರು ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ. ಆದರೂ 'ಹರಿಹರರೇಕಸ್ಥರು' ಎಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಅವರ ಮಾಧ್ವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ದೃಷ್ಟಿ ಮೇಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಮಾಧ್ವಮತ ತತ್ವ ಪ್ರಚಾರಕರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಜಾತಿ - ಮತಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಂತೂ ಕನಕದಾಸರು ಖಂಡಿತವಾದಿಗಳು. ಮನುಷ್ಯನ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಅವನ ಜಾತಿ ನಿರ್ಧರವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅವರ ದೃಢ ನಿಲುವು:--

ಕುಲಕುಲ ಕುಲವೆನ್ನುತಿಹರು
ಕುಲವ್ಯಾವುದು ಸತ್ಯ ಸುಖವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ
ಕೆಸರೊಳು ತಾವರೆ ಪುಟ್ಟಲು ಅದತಂದು
ಬಿಸಜನಾಭ ನಿಗರ್ಪಿಸಲಿಲ್ಲವೆ
ಹಸುವಿನ ಮಾಂಸದೊಳುತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ಷೀರವು
ವಸುಧೆಯೊಳಗೆ ಭೂಸುರರುಣ್ಣಲಿಲ್ಲವೆ ೧
ಆತ್ಮಯಾವಕುಲ ಜೀವಯಾವಕುಲ
ತತ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕುಲ ಪೇಳಿರಯ್ಯ
ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವ
ಆತನೊಲಿದ ಮೇಲೆ ಯಾತರಕುಲವಯ್ಯ ೨

ಎಂದು ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಟ್ಟಿರುವರು. ಆತ್ಮಯಾವಕುಲ? ಜೀವ ಯಾವಕುಲ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ ಕೆಚ್ಚು ಕನಕದಾಸರದು. ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ 'ಲಲನೆಯ ಮೇಲೆ ದೃಷ್ಟಿಯ ಬಿಡುವ' ಕಾಮುಕ ಹೊಲೆಯ. ಪಿಸುಣಗಿನ್ನಧಿಕ ಹೊಲೆಯನುಂಟೆ? ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿ ಹರಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಚಂಡಾಲನ ಮನೆಯ ಸೇವಕರಾಗಲೂ ತಯಾರಿದ್ದಾರೆ, ಕನಕದಾಸರು. ಅಂದಬಳಿಕ ಅವರ ಈ ಭಾವನೆಯ ಸಾಂದ್ರತೆ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿನದೆಂಬುದನ್ನು ಮನಗಾಣಬಹುದು. ನಿಷ್ಠೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಪರಿಶುದ್ಧನಡೆಯಿಲ್ಲದವನು ಯಾವ ಜಾತಿಯಲ್ಲೇ ಹುಟ್ಟಿರಲಿ ಅಂತಹವನನ್ನು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ, ನೇರವಾಗಿ ಟೀಕಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಕನಕದಾಸರು :

ತೀರ್ಥವನು ಪಿಡಿದವರೆಲ್ಲ ತಿರುನಾಮಧಾರಿಗಳೆ ಜನ್ಮ ಪ
ಸಾರ್ಥಕವಿಲ್ಲದವರೆಲ್ಲ ಭಾಗವತರೆ ಅ.ಪ
ಮೂಗ್ಗಿಡಿದು ನೀರೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ಜಪತಪವ ಮಾಡಿ
ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣಗಳ ನೋದಿ ತಿಳಿದು

ಬಾಗಿ ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಭ್ರಮಿಸಿ ಕಣ್ಣಿಡುವಂಥ
ನೀತಿ ತಪ್ಪಿದವರೆಲ್ಲ ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆ? ಕೃಷ್ಣ ೧
ಪಟ್ಟಿನಾಮವ ಬಳಿದು ಪಾತ್ರೆಕೈಯಲಿ ಪಿಡಿದು
ಗುಟ್ಟಿನಲಿ ರಹಸ್ಯವ ಗುರುತರಿಯದೆ
ಕೆಟ್ಟಕೂಗನು ಕೂಗಿ ಬಗುಳಿ ಬಾಯಾರುವಂಥ
ಹೊಟ್ಟೆಗುಡ ಮೃಗಗಳೆಲ್ಲ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರೆ? ಕೃಷ್ಣ ೨
ಲಿಂಗ ಅಂಗದೊಳಗಿರುವ ಚಿನ್ಮಯವ ತಿಳಿಯದೆ
ಲಿಂಗಾಂಗದಾನೆಲೆಯ ಗುರುತರಿಯದೆ
ಜಂಗಮ ಸ್ಥಾವರದ ಭಾವವನು ತಿಳಿಯದ
ಭಂಗಿ ಮುಕ್ಕಗಳೆಲ್ಲ ಲಿಂಗವಂತರಹರೆ ೩
ಅಲ್ಲಾ ಖುದಾ ಎಂದು ಆತ್ಮದಲಿ ತಿಳಿಯದೆ
ಮುಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರದ ನೆಲೆಯ ಗುರುತರಿಯದೆ
ಜಳ್ಳುಕೂಗನು ಕೂಗಿ ಬಗುಳಿ ಬಾಯಾರುವಂಥ
ಕಳ್ಳ ತುರುಕರಿಗೆಲ್ಲ ವೀರಸ್ವರ್ಗವುಂಟೆ? ಕೃಷ್ಣ ೪

ಎಂದು ಕೇವಲ ಬಾಹ್ಯ ಆಚರಣೆಗೇ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಿತ್ತು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವರಿಗೆ ಗ್ರಹಚಾರ ಬಿಡಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಕನಕದಾಸರು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಒಬ್ಬರ ಜಾತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತನಾಡಲು ಅಕ್ಕ ಪಕ್ಕ ನೋಡುವ ಸಂದರ್ಭವಿರುವಾಗ ಸು. 400 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಇಷ್ಟು ನೇರವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಗಂಡೆದೆ ಕನಕದಾಸರದು.

'ಅಂಬರವತೊರೆಯಲೇಕೆ ತಾಂಬೂಲ ಬಿಡಲೇಕೆ
ಡಂಬಕದ ವೃತ್ತಿಯಲಿ ಇರಲೇತಕೆ
ಅಂಬುಜನಾಭನನು ಭಾವದಲಿ ನೆನೆದರೆ
ಇಂಬುಂಟು ವೈಕುಂಠವೆಂಬ ಪುರದೊಳಗೆ'

ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ,

'ಮಂಡೆ ಬೋಳುಮಾಡಿ ಉಂಡೆಯನ್ನು ಬರೆದುಕೆಡಿಸಿ
ಕಂಡ ಕಂಡವರ ಕೂಡಿ, ಭಂಡಜನ್ಮಹೊರೆಯುವವಗೆ' ೧

'ದಾಸಪಟ್ಟವೊ ಸನ್ಯಾಸ ಪಟ್ಟವೋ' --ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ದಾಸರ ವಿಡಂಬನೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಹಾಸ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹಣಿಕಿರುವುದನ್ನೂ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಉಮೆ ಹಾಗೂ ಅವಳ ಗೆಳತಿಯ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ :

ಗೆಳತಿ: ನಮ್ಮಮ್ಮ ಶಾರದೆ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರಿ
ನಿಮ್ಮೊಳಗಿಹನ್ಯಾರಮ್ಮ ಪ

ಉಮೆ: ಕಮ್ಮಗೋಲನ ವೈರಿ ಸುತನಾದಸೊಂಡಿಲ
ಹೆಮ್ಮಯ್ಯ ಗಣನಾಥನೆ ಅ.ಪ

ಗೆಳತಿ: ಮೋರೆ ಕಪ್ಪಿನ ಭಾವ ಮೊರದಗಲಕಿವಿ
ಕೋರೆ ದಾಡೆಯವ ನ್ಯಾರಮ್ಮ

ಉಮೆ: ಮೂರು ಕಣ್ಣಿನ ಸುತ ಮುರಿದಿಟ್ಟ ಚಂದ್ರನ
ಧೀರ ತಾ ಗಣನಾಥನೆ ಅಮ್ಮಯ್ಯ ೧

ಹೀಗೆಯೇ ತಮ್ಮ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಊರಮುಂದಿನ ಹನುಮನನ್ನು ಕಂಡ ದಾಸರು 'ಏನೆಂದಳೇನೆಂದಳೋ ನಿನ್ನೊಳು ಸೀತೆ ಹನುಮಯ್ಯ' ಎಂದು ಬಯಲು ನಾಟಕ ಪಾತ್ರಧಾರಿಯಂತೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ತಾವೇ ಹನುಮಂತನಿಗೆ--

'ಎನ್ನಕಂದ ಹಳ್ಳಿಯ ಹನುಮ
ಚೆನ್ನಾಗಿದ್ದಾರೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವರು
ತುಪ್ಪಪಂಚಾಮೃತ ಅಂದು ಅಡವಿಗಡ್ಡೆಗಳಿಂದು
ಕರ್ಪೂರ ವೀಳ್ಯವಂದು ಕುರುಕು ಇಂದು
ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮಂಚವಂದು ಹುಲ್ಲು ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದು
ಶ್ರೀಪತಿ ರಾಘವ ಕ್ಷೇಮದಲ್ಲೈದಾರೆ'

--ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಕ್ಷೇಮ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ತಾವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಪರವಹಿಸಿ 'ನಿನಗಿಂತ ಕುಂದೇನೊ ನಮ್ಮಮ್ಮ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ' --ಎಂದು ನಾರಾಯಣನ ಮೇಲೆ ಜಗಳಕ್ಕೇ ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. 'ನೀನು ಮಚ್ಛಾವತಾರನಾದರೆ ಆಕೆ ಮಚ್ಛಕಂಗಳು ತಾನಾದಳು. ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಂಖವ ಪಿಡಿದರೆ ಆಕೆ ಸ್ವಚ್ಛ ಶಂಖ ಕಂಠಳಾದಳು' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕೃತಿಯ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಹರಿಯ ದಶಾವತಾರಗಳೊಂದಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಚೆಲುವನ್ನು ಸಮೀಕರಿಸಿ, ಹರಿಯನ್ನು ಪರಿಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಹಾಸ್ಯ ತಿರುಪತಿಯ ತಿಮ್ಮಪ್ಪನನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ :

'ಬಂದೆವಯ್ಯ ಗೋವಿಂದಸೆಟ್ಟಿ ನಿನ್ನ
ಹರಿವಾಣ ತೀರ್ಥ ಪ್ರಸಾದ ಉಂಟೆನಲಾಗಿ ಪ

ಅಪ್ಪವು ಅತಿರಸ ತುಪ್ಪವು ಚೆನಿಪಾಲು
ಒಪ್ಪುವ ಸಕ್ಕರೆ ಯಾಲಕ್ಕಿಯು

ಅಪರೂಪವಾದ ಕಜ್ಜಾಯರಾಶಿಗಳನೆಲ್ಲ
ಭಪ್ಪನ್ನ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮಾರುವಸೆಟ್ಟಿ ೧

ಒಡೆದ ಮಡಕೆ ತಂದು ಅರೆದು ನಾಮವಮಾಡಿ
ಕೊಡುವೆ ನೀ ಕಾಸಿಗೆ ಒಂದೊಂದನು
ಒಡಲು ತುಂಬಿ ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನವ ಮಾರಿಸಿ
ಒಡವೆಯ ಗಳಿಸುವ ಕಡುಲೋಭಿ ಸೆಟ್ಟಿ ೨

—ಎಂದು ಅವನ ಜಿಪುಣತನವನ್ನೂ ಬಯಲಿಗೆಳೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಎಲ್ಲ ಹಾಸ್ಯ, ವಿಡಂಬನೆ, ಖಂಡಿತವಾದಗಳ ಹಿಂದೆ ಸಮಾಜದ ಬಗ್ಗೆ ಅವರಿಗಿರುವ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು, ಕಳಕಳಿಯನ್ನು ಅವರ ಉಪದೇಶಾತ್ಮಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು:

ಸಾರಿದೂರಿ ಹೇಳುತೇನೆ ಕೆಟ್ಟಿ ಕಂಡ್ಯ ಬಡ್ಡಿಮನವೆ ಪ

ದೂರೊ ಬುದ್ಧಿ ಮಾಡಬೇಡ ಕೈಯ್ಯೊಳಿರೋ
ಕಡ್ಡಿ ನಿನ್ನ ಕೈಯ್ಯೊಳಿರೋ ಕಡ್ಡಿ ಅ.ಪ

ಎಂದು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಆ ಮೂಲಕ ಇತರರಿಗೂ ಕಡ್ಡಿ ಮುರಿದಂತೆ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕೋಪ, ಮದ ಮತ್ಸರಾದಿಗಳನ್ನು ತೊರೆದು, ಪರರ ನಿಂದೆಯಿಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಗಳೆಯದೆ ಆದಿಕೇಶವನ ಪಾದವನ್ನು ನಂಬಿ ಸುಖಿಯಾಗೆಂದು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮನುಷ್ಯನ 'ಅಹಂ' ಅನ್ನು ಮಟ್ಟಹಾಕುತ್ತಾ,

ರೂಪದಲಿ ಮನ್ಮಥನೆ ಶಾಪದಲಿ ಗೌತಮನೆ
ಕೋಪದಲಿ ದೂರ್ವಾಸ ಮುನಿಯೆ ನೀನು
ತಪದಲಿ ವ್ಯಾಸನೆ ಕೃಪೆಯಲಿ ಬಲೀಂದ್ರನೆ
ನಿಪುಣತ್ವದಲಿ ನಾರದ ಮುನಿಯೆ ನೀನು ೧

..............................ನಡತೆಯಲಿ ಧರ್ಮಜನೆ
ದೃಢಮನಸಿನಲಿ ರುಕ್ಮಾಂಗದನೆ ನೀನು
ಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೌರವನೆ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಂಗೇಯನೆ
ಮಡದಿಯರ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಸುರಪತಿಯೆ ನೀನು.....'

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಮೂಲಕ ಮನುಷ್ಯನ ಅಹಂಕಾರ ಸೋರಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ತಾನೆಷ್ಟರವನು ಎನ್ನುವ ಅರಿವು ಅವನಿಗಾಗು

ವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರ ಈ ತಂತ್ರ ತುಂಬ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ, ಇದಮಿತ್ಥಂ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಾತ್ರಗಳ ಗುಣ, ಯೋಗ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಅಳೆದಿಟ್ಟ ವಿಮರ್ಶಕರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ ಕನಕದಾಸರು.

ದಾನ, ಧರ್ಮ, ಪರೋಪಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡು; ಮೂಢರಸಹವಾಸವನ್ನು ಬಿಡು; ನೋಡದಿರು ಪರಸತಿಯ, ಆಡದಿರು ಮಾತುಗಳ ಗರ್ವದಿಂದ, ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆಳಾಗಿ ನಯ ವಿನಯಗಳಿಂದ ಬದುಕು ಎಂಬುದು ಜನರಿಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಉಪದೇಶ. ಇದರೊಂದಿಗಿರುವ 'ಹಾಳು ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಹಲವರ ಬಾಯ್ಗಳ ಬಡಿಯದಿರೆಚ್ಚರಿಕೆ', 'ನಟನೆ ದೇಡೆಚ್ಚರಿಕೆ' ಎನ್ನುವ ಮಾತುಗಳು ಗಮನಾರ್ಹ. (ಆದರೆ ನಾವು ಇಂದು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಅದನ್ನೇ). ಈ ಮೌಲ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ ದಾಸರು:

'ಸತ್ಯಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲ ಎತ್ತ ಪೋದವೊ ಕಾಣೆ
ಉತ್ತಮರ ಜೀವನಕೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲ
ನಿತ್ಯದಲಿ ಕಳವು ವ್ಯಭಿಚಾರವುಳ್ಳವರೆಲ್ಲರು
ಅರ್ಥ ಸಂಪನ್ನ ರಾಗ್ಯನುಭವಿಸುತಿಹರು'

ಎಂದು ಕೊರಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದು ನಾವು ಈ ವಿಕೃತಿಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಉಲ್ಬಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ನಾನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ದಾಸರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಇಂತಹ ಸಂಗತಿಗಳು ಈಗ ಕಾಲಧರ್ಮವೇ ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿವೆ. ಘೋರ ನರಕದ ತನುವು ಎಂದು ಮನದಲಿ ತಿಳಿದು 'ಗೇರುಹಣ್ಣಿನ ಬೀಜದಂತೆ ಹೊರಗಿದ್ದು' 'ದಾಸನಾಗೋ ಭವ ಪಾಶನೀಗೋ ವಿಶೇಷ ನಾಗೋ' ಎಂಬುದೇ ಕನಕದಾಸರ ಉಪದೇಶದ ಸಾರ. ದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಈ ವೈರಾಗ್ಯ ಪಲಾಯನವಾದವಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಆದರ್ಶದ ಮಾತುಗಳೂ ಅಲ್ಲ:

'ನೀರ ಮುಣುಗಲು ಯಾಕೆ ನಾರಿಯಳ ಬಿಡಲೇಕೆ
ವಾರಕೊಂದುಪವಾಸ ಮಾಡಲೇಕೆ
ನಾರಸಿಂಹನ ದಿವ್ಯ ನಾಮವನು ನೆನೆದರೆ
ಘೋರ ಪಾತಕವೆಲ್ಲ (ಹಾರಿ) ಹೋಗುವುದು'

ಎನ್ನುವ ನಿಲುವು ಕನಕದಾಸರದು. ಈ ಶರೀರದ ಕ್ಷಣಿಕತೆ, ಸಂಸಾರದ ನಿಸ್ಸಾರತೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇವರಷ್ಟು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಬೇರೆ ಯಾವ ಹರಿದಾಸರೂ ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ.

ಅಪರೂಪವಾದ ಕಜ್ಜಾಯರಾಶಿಗಳನೆಲ್ಲ
ಛಪ್ಪನ್ನ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮಾರುವಸೆಟ್ಟಿ ೧

ಒಡೆದ ಮಡಕೆ ತಂದು ಅರೆದು ನಾಮವಮಾಡಿ
ಕೊಡುವೆ ನೀ ಕಾಸಿಗೆ ಒಂದೊಂದನು
ಒಡಲು ತುಂಬಿ ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನವ ಮಾರಿಸಿ
ಒಡವೆಯ ಗಳಿಸುವ ಕಡುಲೋಭಿ ಸೆಟ್ಟಿ ೨

--ಎಂದು ಅವನ ಜಿಪುಣತನವನ್ನೂ ಬಯಲಿಗೆಳೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಎಲ್ಲ ಹಾಸ್ಯ ವಿಡಂಬನೆ, ಖಂಡಿತವಾದಗಳ ಹಿಂದೆ ಸಮಾಜದ ಬಗ್ಗೆ ಅವರಿಗಿರುವ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು, ಕಳಕಳಿಯನ್ನು ಅವರ ಉಪದೇಶಾತ್ಮಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು:

ಸಾರಿದೂರಿ ಹೇಳುತೇನೆ ಕೆಟ್ಟಿ ಕಂಡ್ಯ ಬಡ್ಡಿಮನವೆ ಪ

ದೂರೊ ಬುದ್ಧಿ ಮಾಡಬೇಡ ಕೈಯ್ಯೊಳಿರೋ
ಕಡ್ಡಿ ನಿನ್ನ ಕೈಯ್ಯೊಳಿರೋ ಕಡ್ಡಿ ಅ.ಪ

ಎಂದು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಆ ಮೂಲಕ ಇತರರಿಗೂ ಕಡ್ಡಿ ಮುರಿದಂತೆ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕೋಪ, ಮದ ಮತ್ಸರಾದಿಗಳನ್ನು ತೊರೆದು, ಪರರ ನಿಂದೆಯಿಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಗಳೆಯದೆ ಆದಿಕೇಶವನ ಪಾದವನ್ನು ನಂಬಿ ಸುಖಿಯಾಗೆಂದು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮನುಷ್ಯನ 'ಅಹಂ' ಅನ್ನು ಮಟ್ಟಹಾಕುತ್ತಾ,

ರೂಪದಲಿ ಮನ್ಮಥನೆ ಶಾಪದಲಿ ಗೌತಮನೆ
ಕೋಪದಲಿ ದೂರ್ವಾಸ ಮುನಿಯೆ ನೀನು
ತಪದಲಿ ವ್ಯಾಸನೆ ಕೃಪೆಯಲಿ ಬಲೀಂದ್ರನೆ
ನಿಪುಣತ್ವದಲಿ ನಾರದ ಮುನಿಯೆ ನೀನು ೧

..............................ನಡತೆಯಲಿ ಧರ್ಮಜನೆ
ದೃಢಮನಸಿನಲಿ ರುಕ್ಮಾಂಗದನೆ ನೀನು
ಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೌರವನೆ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಂಗೇಯನೆ
ಮಡದಿಯರ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಸುರಪತಿಯೆ ನೀನು.....'

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಮೂಲಕ ಮನುಷ್ಯನ ಅಹಂಕಾರ ಸೋರಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ತಾನೆಷ್ಟರವನು ಎನ್ನುವ ಅರಿವು ಅವನಿಗಾಗು

ವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರ ಈ ತಂತ್ರ ತುಂಬ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ, ಇದಮಿತ್ಥಂ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಾತ್ರಗಳ ಗುಣ, ಯೋಗ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಅಳೆದಿಟ್ಟ ವಿಮರ್ಶಕರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ ಕನಕದಾಸರು.

ದಾನ, ಧರ್ಮ, ಪರೋಪಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡು; ಮೂಢರಸಹವಾಸವನ್ನು ಬಿಡು; ನೋಡದಿರು ಪರಸತಿಯ, ಆಡದಿರು ಮಾತುಗಳ ಗರ್ವದಿಂದ, ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆಳಾಗಿ ನಯ ವಿನಯಗಳಿಂದ ಬದುಕು ಎಂಬುದು ಜನರಿಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಉಪದೇಶ. ಇದರೊಂದಿಗಿರುವ 'ಹಾಳು ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಹಲವರ ಬಾಯ್ಗಳ ಬಡಿಯದಿರೆಚ್ಚರಿಕೆ', 'ನಟನೆ ಬೇಡೆಚ್ಚರಿಕೆ' ಎನ್ನುವ ಮಾತುಗಳು ಗಮನಾರ್ಹ. (ಆದರೆ ನಾವು ಇಂದು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಅದನ್ನೇ). ಈ ಮೌಲ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ ದಾಸರು:

'ಸತ್ಯಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲ ಎತ್ತ ಪೋದವೊ ಕಾಣೆ
ಉತ್ತಮರ ಜೀವನಕೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲ
ನಿತ್ಯದಲಿ ಕಳವು ವ್ಯಭಿಚಾರವುಳ್ಳವರೆಲ್ಲರು
ಅರ್ಥ ಸಂಪನ್ನ ರಾಗ್ಯನುಭವಿಸುತಿಹರು'

ಎಂದು ಕೊರಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದು ನಾವು ಈ ವಿಕೃತಿಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಉಲ್ಬಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ನಾನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ದಾಸರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಇಂತಹ ಸಂಗತಿಗಳು ಈಗ ಕಾಲಧರ್ಮವೇ ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿವೆ. ಘೋರ ನರಕದ ತನುವು ಎಂದು ಮನದಲಿ ತಿಳಿದು 'ಗೇರುಹಣ್ಣಿನ ಬೀಜದಂತೆ ಹೊರಗಿದ್ದು' 'ದಾಸನಾಗೋ ಭವ ಪಾಶನೀಗೋ ವಿಶೇಷ ನಾಗೋ' ಎಂಬುದೇ ಕನಕದಾಸರ ಉಪದೇಶದ ಸಾರ. ದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಈ ವೈರಾಗ್ಯ ಪಲಾಯನವಾದವಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಆದರ್ಶದ ಮಾತುಗಳೂ ಅಲ್ಲ:

'ನೀರ ಮುಣುಗಲು ಯಾಕೆ ನಾರಿಯಳ ಬಿಡಲೇಕೆ
ವಾರಕೊಂದುಪವಾಸ ಮಾಡಲೇಕೆ
ನಾರಸಿಂಹನ ದಿವ್ಯ ನಾಮವನು ನೆನೆದರೆ
ಘೋರ ಪಾತಕವೆಲ್ಲ (ಹಾರಿ) ಹೋಗುವುದು'

ಎನ್ನುವ ನಿಲುವು ಕನಕದಾಸರದು. ಈ ಶರೀರದ ಕ್ಷಣಿಕತೆ, ಸಂಸಾರದ ನಿಸ್ಸಾರತೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇವರಷ್ಟು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಬೇರೆ ಯಾವ ಹರಿದಾಸರೂ ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ.

ಈ ಶರೀರ : 'ಎಲುವುಗಳ ಗಳಮಾಡಿ ಬಲುನರಂಗಳ ಬಿಗಿದು,
ಚಲುವ ತೊಗಲಂ ಪೊದಿಸಿ ಮಲಮಾಂಸವ ಮೆತ್ತಿ' ಮಾಡಿದ

ಹೊಲೆಗೂಡು: 'ಒಂದುಕ್ಷಣ ವಾಯುಬರೆ ದುರ್ಗಂಧ ಹೇಸುವುದು
ತಂದೆಯೊಡಲು ಮೂರು ಮಾಸ, ತಾಯುದರದಲ್ಲಿ
ನಿಂದು ನವಮಾಸಂಗಳಲ್ಲಿ
ಒಂದಾಗಿ ಮಲಮೂತ್ರದಲಿ ಕುದಿದು ಕುದಿದು
ಬಂದೆ ಎಂಭತ್ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿ'

ಬಂದದ್ದಾದರೂ ಎಲ್ಲಿ? ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಆಧಾರವೇನು? ಎಂದರೆ: ಬಂದದ್ದು ಬಚ್ಚಲಗುಣಿ ತಿಂದದ್ದು ಮೊಲೆಮಾಂಸ! ಸಾಯುವಾಗ 'ಪೊಂದಿಕೊಂಡು ಬರುವವಸ್ತು ಕೀರ್ತಿ ಅಪಕೀರ್ತಿ ಎರಡೆ', 'ಹುಟ್ಟುತೇನು ತರಲಿಲ್ಲ ಸಾಯುತೇನು ಒಯ್ಯಲಿಲ್ಲ- ಇಂತಹ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಎಂತಹ ವಿಲಾಸಿಗಾದರೂ ಮನಸ್ಸು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ವೈರಾಗ್ಯದತ್ತ ವಾಲುತ್ತದೆ. ಅಂದಬಳಿಕ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಇವು ಎಂತಹ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿ ಅಸ್ತ್ರವಾಗಬಲ್ಲವು! ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಾರವೇ ಇಂತಹ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆಯೇನೋ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ತಾರ್ಕಿಕತೆ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದುದು. 'ನೀನಾರಬಾಂಧವನೊ ನಿಖಿಳ ಯಾದವರೊಳಗೆ ಮಾನಾಭಿಮಾನ ವೆಳ್ಳನಿತಿಲ್ಲ ಕೃಷ್ಣ' ಎಂಬ ತಮ್ಮ ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವನು ತನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ಭೀಷ್ಮನಿಗೆ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಶಿಖಂಡಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಉಪಾಯದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಶರಮಂಚದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಸಿದ್ದು; ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ ರಚನೆಯಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದ್ದು; ನರನ ಕೈಯಿಂದ ಸೈಂಧವನನ್ನು ವಧಿಸಿದ್ದು; ಧರ್ಮರಾಯನಿಂದ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿಸಿ ದ್ರೋಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದ್ದು, ಕರ್ಣನ ಸಾರಥಿ ಶಲ್ಯನನ್ನು ರಥದಿಂದ ಓಡಿಸಿದ್ದು; ಭೀಮನಿಂದ ಕೌರವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದ್ದು -- ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃಷ್ಣನ ಕುಟಿಲಜಾಲವನ್ನು ಬಯಲಿಗೆಳೆದು, ಮಾನಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದವನೆಂದು ಅವನನ್ನು ಮೂದಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ :

'ಬಂದಿದೆ ಬರಿದೆ ಪಾಂಡವರಿಗೆ
ಕೊಂದವರಿವರು ಕೌರವರೆಂಬಪಕೀರ್ತಿ ಪ

ಮುನ್ನಿನ ವೈರದಿ ಕಡು ಸ್ನೇಹವ ಮಾಡಿ
ಉನ್ನಂತ ಲೆತ್ತ ಪಗಡೆಯಾಡಿಸಿ
ತನ್ನ ಕುಹಕದಿಂದ ಕುರುಬಲವನೆ ಕೊಂದ
ಘನ್ನಘಾತಕ ಶಕುನಿಯೋ ಪಾಂಡವರೊ ೧

ಮರಣ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯೊಳುಳ್ಳ ಗಂಗಾಸೂನು
ಧುರದೊಳು ಷಂಡನ ನೆಪದಿಂದಲಿ
ಸರಳ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ಮೊಮ್ಮಗನ
ಕೊರಳ ಕೊಯ್ದವನು ಭೀಷ್ಮನೋ ಪಾಂಡವರೊ ೨

ಎಂದು, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಕುನಿ, ಭೀಷ್ಮ ಮಗನನೆವದಿಂದ ಕಾಳಗವನ್ನು ಬಿಸುಟ ದ್ರೋಣ, ತೊಟ್ಟಬಾಣವ ತೊಡಲೊಲ್ಲದೆ ನೆಟ್ಟನೆ ರಣದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣವ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಕರ್ಣ, ರವಿಸುತನ ರಥದಿಂದಿಳಿದು ಹೋದ ಶಲ್ಯ, ಭೀಮನ ಮಾತಿಗೆ ಕೆರಳಿ ನೀರಿನಿಂದೆದ್ದು ಬಂದು ಕುಲವನ್ನೇಕೊಂದ ದುರ್ಯೋಧನ, ಹೀಗೆ ಈ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಕೌರವರನ್ನು ಕೊಂದ ಕೊಲೆಗಾರರೆಂದು ಪಟ್ಟಿಮಾಡಿ, ಸಾಲಾಗಿನಿಲ್ಲಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ :

ಕೌರವ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಭೇದ ಪುಟ್ಟಿಸಿ
ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಿ ಫೌಜೊಡ್ಡಿ ಕಾದಿಸಿ
ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ ಕುರುಬಲವನೆ ಕೊಂದ
ಹಿಂಸಕನಾದಿಕೇಶವನೊ ಪಾಂಡವರೊ

ಎಂದು ಕೇಳುವ ಮೂಲಕ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೇ ಕೊಲೆಗಾರನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಪಾಂಡವರು ನಿರಪರಾಧಿಗಳೆಂದು ಸಾಬೀತು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗ್ರಾಹ್ಯಬುದ್ಧಿ, ಸಂಕಲನಾ ಚತುರತೆ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಕೌಶಲಗಳು ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನಿರರ್ಗಳವಾಗಿ ವಾದಿಸಿದ ಉತ್ತಮ ನ್ಯಾಯವಾದಿಗಳಂತೆ ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ, ಕನಕದಾಸರು.

ಕನಕದಾಸರು ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ, ನಳಚರಿತ್ರೆ, ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಮೂಲಕ ಹರಿದಾಸರಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲೂ ಅವರ ಕವಿ ಮನೋಭಾವ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠವಾದ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಅವರ ಅಂತರಂಗದ ತುಮುಲ, ಭಕ್ತಿಯ ತೀವ್ರತೆಗಳ ಸರಳ ಸುಂದರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ :-- ಅವರ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಬಹುದಾದ ಭೂಕಂಪವೊಂದನ್ನು ಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು,

'ಏಕೆ ನಡುಗಿದೆ ತಾಯೆ ಭೂಮಿ ನಡುರಾತ್ರಿಯೊಳು ಪ

ಉತ್ತಮರ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳು ಬಗುಳೊ ಶ್ವಾನನು ಹುಟ್ಟಿ
ಹೆತ್ತವರ ನಿರ್ಬಂಧ ಕೊಳಗುಮಾಡಿ
ಅತ್ತೆ ಮಾವನ ಕೀರ್ತಿಯನು ಕೊಂಡಾಡದಧಮರ
ಹೊತ್ತು ಇರಲಾರೆನೆಂದು ನಡುಗಿದೆಯ ೨

ಮುರಹರನ ಸ್ಮರಣೆಯನು ಮಾಡದೆ ಕಲಿಯುಗದಿ
ಸಲೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಶಾಸ್ತ್ರವನೋದದೆ
ಲಲನೆಯರ ಮೇಲೆ ದೃಷ್ಟಿಯ ಬಿಡುವ ಹೊಲೆಯರನು
ಹೊರಲಾರೆನೆಂದು ನೀನೊಲಿದು ನಡುಗಿದೆಯ ೪

-ಎಂದು ಕೇಳುವ ಅವರ ರೀತಿ ಭೂಕಂಪಾನುಭವದೊಂದಿಗೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಅರ್ಥ ಪರಂಪರೆಯನ್ನೇ ಬಿಚ್ಚಿಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ತಲ್ಲಣಿಸದಿರು ಕಂಡ್ಯ ತಾಳುಮನವೆ', 'ಬದುಕಿದೆನು ಬದುಕಿದೆನು ಭವ ಎನಗೆ ಹಿಂಗಿತು', 'ಅಡಿಗೆಯನು ಮಾಡಬೇಕಣ್ಣನಾನೀಗ', 'ಮುತ್ತು ಬಂದಿದೆ ಕೇರಿಗೆ ಜನರು ಕೇಳಿ', 'ಯಾಕೆ ನೀನಿಲ್ಲಿ ಪವಡಿಸಿದೆ ಹರಿಯೆ', 'ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವನ ನಿನ್ನದು' ಮೊದಲಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಭಾವ ಗೀತೆಗಳಾಗಿ ನಿಲ್ಲ ಬಲ್ಲವಾಗಿವೆ. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವ ಪ್ರಾಸಾನುಪ್ರಾಸಗಳು, ಉಪಮಾ, ರೂಪಕ, ನಿಂದಾಸ್ತುತಿಗಳು ಗಮನಾರ್ಹ. 'ಸೈಯವ್ವ ಇದು ಸೈಯ್ಯಿಗೋಪಿ', 'ಎಲ್ಲಾರುಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣುಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಸಂಸಾರದ ದುಃಖವನ್ನು, ಅಲ್ಲಿಯ ದುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲು 'ನಾಯಿಬಾಯೊಳಗಿನ ಅರಿವೆಯಂತೆ' ಎಂಬ ಸಮರ್ಥ ಉಪಮೆಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೇಹವನ್ನು ಘೋರ ನರಕದ ತನುವೆಂದು ತಿಳಿದು 'ಗೇರುಹಣ್ಣಿನ ಬೀಜದಂತೆ' ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಹೊರಗಿದ್ದು, ಆದಿಕೇಶವನನ್ನು ನೆನೆಯಬೇಕಂತೆ! ಸಂಸಾರದ ಅನಿತ್ಯತೆಯನ್ನು 'ಬೆಳ್ಳಿ ಬಂಗಾರಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಳ್ಳೆವಸ್ತ್ರಹೊದ್ದುಕೊಂಡು ಚಳ್ಳಂಪಿಳ್ಳಿ ಬೊಂಬೆಯಂತೆ ಆಡಿಹೋಯಿತು' ಎನ್ನುವರು. 'ತಲೆ ಹುಳುಕನಾಯಂತೆ' ಮನೆಮನೆ ತಿರುಗಿದೆ' ಎಂದು ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹರಿಗೆ ನಿವೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಒಂದೊಂದೂ ಮಾತಿನ ಹಿಂದಿರುವ ದಾಸರ ಅನುಭವದ ಆಳ ಅಪಾರ. ಇಡೀ ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧವೇ ಒಂದು ಬೊಂಬೆಯಾಟವಾಗಿ ಕಂಡಿದೆ, ಕನಕದಾಸರಿಗೆ.

'ಬೊಂಬೆಯಾಟವನಾಡಿಸಿದೆ ಮಹಾಭಾರತದ
ಅಂಬುಜಭವಾದಿ ಅಮರರು ನೋಡುತಿರಲು'

ಎಂಬ ಈ ಕೀರ್ತನೆ ದಾಸರ ಸಮಗ್ರರೂಪಕಕ್ಕೆ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಉದಾಹರಣೆ. ಅಂತೆಯೇ ತಮ್ಮ ಮನದ ಮಾಲಿನ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಆತುರ, ಅವರ 'ನನ್ನವ್ವ ಕಲ್ಲಬಿಡೆ ಈ ಧೋತ್ರವ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಗೆಯಬೇಕು' ಎನ್ನುವ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಇಂತಹ ಒಂದೊಂದು ಶಬ್ದ ಚಿತ್ರದ ವೈಖರಿಯೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತಹುದು; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಟ್ಟುವಂತಹುದು. ತಮ್ಮ ಬೃಹತ್ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನೂ ನೇರವಾಗಿ ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸಬಲ್ಲ ಶಕ್ತರು ಕನಕದಾಸರು. ಉದಾ:--

'ಹಲವು ಜನುಮದಿ ತಾಯಿ ಎನಗಿತ್ತ ಮೊಲೆಹಾಲು
ನಲಿನಲಿದು ಉಂಬಾಗ ನೆಲಕೆ ಬಿದ್ದುದು ಕೂಡಿ
ಅಳೆಯೆ ಕ್ಷೀರಾಂಬುಧಿಗಿಮ್ಮಿಗಿಲು
ಹಲವು ಬಗೆಯಲಿ ಅಳುವ ಅಶ್ರುಜಲವನುಕೂಡಿ
ಅಳೆದು ನೋಡಿದರೆ ಲವಣಾರ್ಣವಕೆ ಮೂರುಮಡಿ
ಎಲುವುಗಳ ಕೂಡಿದರೆ ಮೇರುವಿಗೆ ನಾಲ್ಕುಮಡಿ
ಸುಲಿದು ಚರ್ಮವ ಹಾಸಿದರೆ ಧರೆಗೆ ಐದುಮಡಿ
ನೆಲೆಯಾವುದೀ ದೇಹಕೆ'

ಇಂತಹ ಹಲವಾರು ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಓದುಗರನ್ನು ಮೂಕರನ್ನಾಗಿಸುತ್ತವೆ.

ಕನಕದಾಸರು ತಿರುಪತಿ, ಉಡುಪಿ, ಬೇಲೂರು, ಮೇಲುಕೋಟೆ, ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ, ಮಳೂರು, ಮುಳಬಾಗಿಲು, ವಿಜಯನಗರ, ಕದರ ಮಂಡಲಗಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿ, ಕ್ಷೇತ್ರ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದು ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ತಿರುಪತಿಯ ತಿಮ್ಮಪ್ಪನನ್ನು 'ಕಡುಲೋಭಿಸೆಟ್ಟಿ' ಎಂದು ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡಿನಕ್ಕದಾಸರು ಉಡುಪಿಯ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು 'ಕಾರುಣ್ಯನಿಧಿ ಎನ್ನಕಾಯಬೇಕಯ್ಯ...... ಮುದ್ದು ಉಡುಪಿಯ ಕೃಷ್ಣ' ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಮೊರೆಹೊಕ್ಕಿರುವರು. ಬೇಲೂರಿನ ಚೆನ್ನಕೇಶವನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, 'ಪಾಪಾತ್ಮನಾನಲ್ಲ ಪಾಪವೆನಗಿನಿತಿಲ್ಲ' ಎಂದು ತಮ್ಮನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ತಮ್ಮ ತಪ್ಪುಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಅವನನ್ನೇ ಹೊಣೆಗಾರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ವನ್ನು ಬೇಲೂರಿನಲ್ಲೇ ರಚಿಸಿದರೆಂಬ ಮಾತಿದೆ. (ಕಭವಿ. ಪು. 200) 'ಯಾದವಗಿರಿ ವಾಸನಹುದೋ ಶ್ರೀ ನಾರಸಿಂಹ' ಎಂದು ಮೇಲುಕೋಟೆಯ ಚೆಲುವನಾರಾಯಣನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವನ ದಶಾವತಾರಗಳ ವೈಭವವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ರಂಗನಾಥನನ್ನು ಕುರಿತು--

ಯಾಕೆ ನೀನಿಲ್ಲಿ ಪವಡಿಸಿದೆ ಹರಿಯೇ ಜಗ-
ದೇಕ ವಿಖ್ಯಾತ ಪಶ್ಚಿಮ ರಂಗನಾಥ ಪ

ತಮನೊಡನೆ ಹೋರಿ ಬೆಟ್ಟವನು ಬೆನ್ನಿಲಿ ಪೊತ್ತು
ರಮಣಿ ಭೂಮಿಯನು ತಂದಾಯಾಸವೊ
ಅಮರ ವೈರಿಯ ಕರುಳಕಿತ್ತ ಕಡುಧಾವತಿಯೊ
ಕ್ಷಮೆಯನಳೆದೀ ಪಾದಕಮಲ ನೊಂದವೊ ೧

ಪೊಡವಿಪಾಲಕರ ವಂಶವನು ಒಬ್ಬನೆ ಕಡಿದು
ಕೊಡಲಿಯನು ಬಿಸುಟು ಮಲಗಿದ ಭಾವವೊ
ಮಡದಿಯನು ಕದ್ದೊಯ್ದುವನ ಶಿರವನೆ ತರಿದು
ಒಡಲಿನಾಯಾಸದಲಿ ಪವಡಿಸಿದ ಪರಿಯೊ' ೨

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹರಿಯ ದಶಾವತಾರಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ,

ಇನ್ನೆಷ್ಟುಕಾಲ ನೀನಿಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದರೂ
ನಿನ್ನ ನೆಬ್ಬಿಸುವರೊಬ್ಬರನು ಕಾಣೆ
ಉನ್ನಂತ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವರಾಯ
ಚೆನ್ನ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ರಂಗಧಾಮ'

ಎಂದು ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ನುಡಿಯುತ್ತಾರೆ! ಕನಕದಾಸರ ಕವಿಪ್ರತಿಭೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಾದಪೂರ್ಣಧ್ವನಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕನಕದಾಸರು ಮಾನವೀಯತೆಯುಳ್ಳವರು, ಹೃದಯವಂತಿಕೆಯುಳ್ಳವರು. ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲಸ್ತರದ ಜೀವನಕ್ಕೂ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸಬಲ್ಲವರು. ಸಮಾಜದ ಬಗ್ಗೆ ಅವರ ಚಿಕಿತ್ಸಕ ದೃಷ್ಟಿ, ಕಳಕಳಿಗಳು ಅವರನ್ನು ಒಬ್ಬ ಉತ್ತಮ ಮನುಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ, ಲೋಕಾನುಭವಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ. ಅವರ ಲೋಕಾನುಭವಗಳು ಗಾದೆಮಾತುಗಳಾಗಿಯೇ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿವೆ :

'ಬಾಯಿನಾರಿದಮೇಲೆ ಏಕಾಂತವೆ?
ತಾಯಿ ತೀರಿದ ಮೇಲೆ ತೌರಾಸೆಯೆ?'
'ಚಳಿಜ್ವರಕೆ ಚಂದನದ ಲೇಪ ಹಿತವೆ?'
'ದಂತಿಯಿಲ್ಲದ ಅರಸು ಮುರಿದ ಕಾಲಿನಗೊರಸು'
'ಸೊಕ್ಕಿನಡೆಯುವ ಭೃತ್ಯ ಅವಕ್ರೂರಕೃತ್ಯ'
'ಉಂಡುನಗದಿಹ ಮೋರೆ ಅದು ಕಹಿಯ ಸೋರೆ'

-ಹೀಗೆ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಾ ಹೋಗಬಹುದು. 'ಹಾವು ಹಿಡಿಯಲು ಬಹುದು ಹರಣ ಕೊಡಲಿಬಹುದು ' 'ದೇವಕಿಚ್ಚನ್ನು' ಬೇಕಾದರೂ 'ಹಿಡಿಮನುಂಗ ಬಹುದು'. ಆದರೆ ಹೆಣ್ಣುಕೊಟ್ಟ ಮಾವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರಬಾರದು. ಇದು ಅಳಿಯಂದಿರಿಗೆ ಕನಕ ದಾಸರ ಕಿವಿಮಾತು. ಉಂಡಮನೆಗೆ ಎರಡೆಣಿಸುವಾತನ ಸಂಗ, ಕೊಂಡೆಯವ ಪೇಳಿ ಕಾದಿಸುವನ ಸಂಗ; ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳನು ಬೈದು ಜರಿದು ಬಾಧಿಸುವನಸಂಗ ಅವರಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಅಂತಹವರ ಸಂಗ ತಮಗೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಬೇಡ ಹರಿಯೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅವರ 'ಎಲ್ಲಾರು ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ

ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ ತುತ್ತು ಹಿಟ್ಟಿಗಾಗಿ' ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಂತೂ ಎಲ್ಲ ಮತಧರ್ಮದವರನ್ನು, ಮನುಷ್ಯಮಾತ್ರದವರನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವಂತಹವು. ಇಡೀಕೀರ್ತನೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗಾಗಿ ವೇಷಕಟ್ಟುವ ವಿವಿಧವರ್ಗದವರನ್ನು ಕುರಿತ ವಿಡಂಬನೆ ಹಾಗೂ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ. ಕಳ್ಳರು, ಸುಳ್ಳರು, ವೇಶ್ಯೆಯರು, ಕಪಟಸನ್ಯಾಸಿಗಳು, ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳು, ಮೊಂಡ ಬೈರಾಗಿಗಳು ಈ ಎಲ್ಲ ವೇಷಗಳೂ ಕೇವಲ ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ. ಇವರೊಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಹೊರೆಹೊತ್ತು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಕೂಲಿಮಾಡಿ ಹೊಟ್ಟೆ ಹೊರೆಯುವ ಜನ, ಕೃಷಿಕರು, ಸೈನಿಕರು, ಶಾಸ್ತ್ರಹೇಳುವವವರು ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮಾನವ ಸಂಸಾರದ ಬವಣೆಯೆಲ್ಲ ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣುಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಎನ್ನುವ ವಾಸ್ತವಸತ್ಯವನ್ನು ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿ ಮಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಣ ಜನಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವಂತೆಯೇ ತಮ್ಮ ಜನದ ಭಾಷೆಯ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಎಚ್ಚರವಿರುವುದು ಮೆಚ್ಚಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿ. ಡೋಲಿನ ಗತಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ 'ದೇವಿ ನಮ್ಮ ದ್ಯಾವರು ಬಂದರು ಬನ್ನಿರೆ ನೋಡಬನ್ನಿರೆ' ಎಂದು ಹಾಡುತ್ತಾ, ಜಾನಪದ ಧಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯ ದಶಾವತಾರಗಳನ್ನು ಹಾಡಿರುವರು :

"ಕೆಂಗಣ್ಣ ಮೀನನಾಗಿ ನಮರಂಗ
ಗುಂಗಾಡಿ ಸೋಮನ ಕೊಂದಾನಮ್ಮ
ಗುಂಗಾಡಿ ಸೋಮನ ಕೊಂದು ವೇದವ
ಬಂಗಾರದೊಡಲನಿಗಿತ್ತಾನಮ್ಮ" ೧

--ಈ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೃತಿ ಹನ್ನೊಂದು ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತದೆ. 'ಭರ್ಮಗರ್ಭ' ಇಲ್ಲಿ 'ಬಂಗಾರದೊಡಲ'ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತೆಯೇ ಅವರಲ್ಲಿ 'ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ' 'ಚಿನ್ನಗಣ್ಣಿನವ'ನಾಗಿರುವುದೂ ಗಮನಾರ್ಹ. ಕನಕದಾಸರ ಭಾಷೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ 'ಪೆಡಸಾಗಿಲ್ಲ'. ಸಹಜತೆ, ಸರಳತೆಗಳೇ ಅದರ ಪ್ರಧಾನಗುಣವಲ್ಲದೆ ಅದು ಕಾವ್ಯಗುಣವೂ ಆಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ.

ಗೇಯಾತ್ಮಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಮೂಲಕ ಇತರ ಹರಿದಾಸರುಗಳಂತೆ ಕನಕದಾಸರೂ ವಾಗ್ಗೇಯಕಾರರೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇತರ ಹರಿದಾಸರುಗಳಂತೆ ಇವರಲ್ಲಿ ತಾಳಪ್ರಧಾನ ರಚನೆಗಳಾದ ಸುಳಾದಿಗಳಾಗಲೀ, ರಾಗಪ್ರಧಾನ ರಚನೆಗಳಾದ ಉಗಾಭೋಗಗಳಾಗಲೀ ಇದ್ದಂತಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಅವರು ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರಬಹುದು. (ಮುಂದೆ 'ಶ್ರೀ ಹರಿಕಥಾಮೃತಸಾರ'ವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರಲ್ಲೂ ಸುಳಾದಿ, ಉಗಾಭೋಗಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ತೀರಕಡಿಮೆ (ಮೂರು ಸುಳಾದಿಗಳು, ಒಂದು ಉಗಾಭೋಗ ಸಿಕ್ಕಿದೆ.) ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.)

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಜೀವನವನ್ನು ಕಂಡಿರುವ ಪುರಂದರದಾಸರ ಸಮಗ್ರದೃಷ್ಟಿ, ಅವರ ಸೌಮ್ಯಮನೋಭಾವ, ಆತ್ಮೀಯತೆಗಳು ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಆ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವಾದರೂ ತಮಗೆ ಅನ್ನಿಸಿದಂತೆ ಹೇಳುವ ಕನಕದಾಸರ ಕೆಚ್ಚು, ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಅವರ ಧೈರ್ಯ, ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯ ಔನ್ನತ್ಯ, ಅವರು ಅರಿತು ಸಾರಿರುವ ವೈರಾಗ್ಯದ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥ, ಮಾನವನಸ್ವಭಾವಗಳ ಆಳವಾದ ಅವರಗ್ರಹಿಕೆ, ಮನುಷ್ಯನ ಸಣ್ಣಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಕಂಡಾಗಿನ ಅವರ ನೋವು, ಅಂತಹವರನ್ನು ತಿದ್ದುವತ್ತ ಅವರ ಕಳಕಳಿ, ಇವೆಲ್ಲವುಗಳನ್ನೂ ಹಿಂಜಿ ಹಿಂಜಿ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಮನದಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಡುವ ರೀತಿ ಕನಕದಾಸರಿಗೇ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವರು ಹರಿದಾಸರಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿತೀಯರು. ಜಾತಿ -- ಕುಲಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಉದಾತ್ತ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವ ಕನಕದಾಸರು ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳು ಹೇಗಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಕನಕನಕಿಂಡಿ'ಯ ಐತಿಹ್ಯ ಜೀವಂತ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ದಾಸರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತ ವಿರುವ 'ಬಾಳೆಹಣ್ಣಿನ ಕತೆ', 'ದೇವರನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದು', 'ಕೋಣಮಂತ್ರದ ಸಿದ್ಧಿ' --ಇತ್ಯಾದಿ ಪವಾಡಗಳ ಒಂದು ಮುಖ ದಾಸರ ಸತ್ವ, ಶಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆಗಳ ಪ್ರತೀಕವಾದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ ಕುಹಕಿಗಳು ಅವರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ನಾನಾರೀತಿಯ ಕಿರುಕುಳಗಳನ್ನೂ, ವ್ಯಾಸರಾಯರಂತಹವರು ಕನಕನನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರೀತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ, ಪರಮಭಕ್ತರೂ, ಕವಿಗಳೂ, ಶಾಸ್ತ್ರವೇತ್ತರೂ, ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದಂತಹ ಕನಕದಾಸರದೇ ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಾದರೆ ಇನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಕುಲದ ಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಲೆಗಳು ಹೇಗಿದ್ದಿರಬಹುದು? ಜನ ಅವರನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದಾದ ರೀತಿಗೆ ದಾಸರ ಚುರುಕುಮೆಣಸಿನಕಾಯಿಯಂತಿರುವ ಕೀರ್ತನೆಗಳೇ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲವು.

* * * * *

ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೇಯತೆ

ಎಂ. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ಕಾಲೇಜು, ಉಡುಪಿ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಗಾನ ಪದ್ಧತಿಯಿದ್ದಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವೀಗ ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲಾರೆವು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೇ ಪ್ರಾಚೀನ ತಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ಎಂದರೆ ವೇದಗಳು. ಆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಕಲ್ಪನೆಯಿದ್ದಿತೆಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ಗಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಸಾಮವೇದವೇ ತಾನು ಎಂದು (ವೇದಾನಾಂ ಸಾಮ ವೇದೋಽಸ್ಮಿ) ಹೇಳಿದ. ಇಂದಿಗೂ ಸಾಮವೇದವನ್ನು ಒಂದು ಸ್ಥಾಯಿಯನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲೇ ಹಾಡುತ್ತಾರೆ ಹೊರತು, ಮಂತ್ರದಂತೆ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು ಇದ್ದರೂ ಅವು ಒಂದು ಸ್ಥಾಯಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಮದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಧ್ಯಮದಿಂದ ಮಧ್ಯಮದವರೆಗೆ ಒಂದು ಸ್ಥಾಯಿಯನ್ನೇ ಮಾಡುವ ಏಳು ಸ್ವರಗಳು ಇವೆ. ವೈದಿಕ ಗಾನವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಪ್ರಾಚೀನರಿಗಿತ್ತು. ಅದೇಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ 'ಲೌಕಿಕ ಗಾನ' ಎಂಬ ಪ್ರಕಾರವೂ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಇದು ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಲೌಕಿಕ ಗಾನವು ವೈದಿಕ ಗಾನದಷ್ಟು ಪವಿತ್ರವಲ್ಲ -- ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದರೂ -- ಎಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯೂ ಇದ್ದಿತು.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಗಾನೇಷ್ವ ಶಕ್ತಸ್ತು ಶಿವಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್
ಲೌಕಿಕೀಮಪಿ ವಾ ಗೀತಿಂ ಕುರ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮತಂದ್ರಿತಃ

ವೈದಿಕಗಾನವನ್ನು ಹಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥರಾದವರು ಅಥವಾ ಅನಧಿಕಾರಿಗಳು ಲೌಕಿಕಗಾನದಿಂದಲಾದರೂ ಶಿವನನ್ನು ಆರಾಧಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯೂ ಇದ್ದಿತು. ಕ್ರಮೇಣ ಈ ಲೌಕಿಕಗಾನವೇ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಲೌಕಿಕಗಾನದಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಹಾಡಿ, ಹೊಗಳುವ ಭಕ್ತಿಗೀತಗಳೇ ತುಂಬಿದ್ದು, ವೈದಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಇದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರೂಢಿಗೆ ತಂದರು. ವೈದಿಕ ಗಾನದ ಬಳಿಕ ಲೌಕಿಕಗಾನದ ಸ್ಥಾನವೂ, ಪಾವಿತ್ರ್ಯವೂ ಏರುತ್ತಲೇ ಹೋಯಿತು. ಶತಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಲೌಕಿಕಗಾನವು ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ರೂಪಿಸುತ್ತಲೇ ಬಂದಿದೆಯಲ್ಲದೆ ಜನರ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತನ್ನೆಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯುತ್ತಲೇ ಬಂದಿದೆ. ಲೌಕಿಕ ಗಾನದಿಂದ ಒಬ್ಬ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಏಕಾಗ್ರಗೊಳಿಸಿ, ಆತ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆಯಬಲ್ಲ. ದೇವರನ್ನು ಒಲಿಸಲು ಇದು ಸುಲಭವಾದ ಮಾರ್ಗ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವ ಅನುಭವದಿಂದ ತಿಳಿಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತನ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಕೀರ್ತನ ಪದ್ಧತಿಯು ಭಾರತದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನ

ವಾಗಿದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದು ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಎಂದು ವಿಕಾಸವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದು ವಿಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತದ ಹಳೆಯ ಶೈಲಿಯೊಡನೆ ಜಾನಪದ - ಔತ್ತರೇಯ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಹದವಾಗಿ ಮಿಲನಗೊಂಡುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಈ ಕೀರ್ತನ ಪದ್ಧತಿಯು ಪಂಡಿತರನ್ನೂ ಪಾಮರರನ್ನೂ ಏಕರೀತಿಯಾಗಿ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕೀರ್ತನೆಗೆ ಸಂಕೀರ್ತನೆ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದೆ. ಕೀರ್ತನ ಎಂಬುದು ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.

ಶ್ರವಣಂ, ಕೀರ್ತನಂ, ವಿಷ್ಣೋಃ ಸ್ಮರಣಂ, ಪಾದ ಸೇವನಂ
ಅರ್ಚನಂ, ವಂದನಂ, ದಾಸ್ಯಂ, ಸಖ್ಯ ಮಾತ್ಮನಿವೇದನಂ

ಕೀರ್ತನ ಎಂದರೆ ಗಾನದ ಮೂಲಕ ದೇವರನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ಪೂಜಾವಿಧಾನ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸಂಗೀತಕಾರನೂ ಹಾಗೆ ಇತರರೂ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು: ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿದ ಕಂಠ ಶ್ರೀಯುಳ್ಳವನೇ ಭಾಗವತ. ಅಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡಲು ಬಾರದ ಇತರರು ಅವನನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಭಾಗವತ ದೇವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು (ಅಂದರೆ ಭಕ್ತಿ ಗೀತೆಗಳನ್ನು) ಹಾಡುತ್ತಾ ಹೋಗುವಾಗ ಇತರರು ಅವನನ್ನು ಅನುಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಹಾಗೂ ಜಾನಪದ ಶೈಲಿಗಳು ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಯಾರೂ ಕೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಭಾಗವತ, ಗೀತೆಯ ಒಂದು ಸಾಲನ್ನು ಹೇಳಿದೊಡನೆ ಇತರರೂ ಅವನಂತೆ, ಅವನನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಬ್ಬನೇ ಹಾಡುವುದು, ಬಳಿಕ ವೃಂದಗಾನ ಇವು ಒಂದಾದಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು. ಈ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಭಾಷೆ ತೀರ ಸರಳ, ನಿರಾಡಂಬರ, ಅರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿ ಇದರ ಮುಖ್ಯ ಗುಣ ಎಂದರೂ ಸಲ್ಲುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಯತಿ -- ಪ್ರಾಸ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳು ವಿಪುಲವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದುವು. ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ಭಾಗವು ಎಂದೂ ಇದರ ಗೇಯತೆಯನ್ನು ಮೀರಿನಿಲ್ಲುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಗೀತ ಇವುಗಳ ಐಕ್ಯಭಾವ ಅಥವಾ ವಿಲೀನೀಕರಣವೇ ಇರುವ ಹಾಗೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾಹಿತ್ಯ -- ಸಂಗೀತಗಳು ಅವಳಿ ಜವಳಿಗಳಂತೆ ಕಾಣುವುದು ಇಲ್ಲಿ.

ಏಕಾದಶೀ ದಿನ ಭಾಗವತರು (ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರು ಎಂದು ಅರ್ಥ) ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರವಿದ್ದು ನಿದ್ರೆಮಾಡದೆ ಸರಿ ರಾತ್ರಿಯವರೆಗೂ ಹರಿನಾಮ ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಹಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್ತು. ಇದನ್ನು ಭಜನೆ ಎಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಆಗಿನವರಿಗೆ ಇದು ಒಂದು ರೀತಿ 'ಗೀತ ರಾತ್ರಿ'ಯೇ ಆಗಿತ್ತು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತಕಚೇರಿಪದ್ಧತಿ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಭಜನೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಭಾಗವತರು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕತೆಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಭಾಗವತರು ಗಾನವಿಶಾರದರೂ, ವಾಗ್ಮಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದು

'ಹರಿಕತೆ'ಯ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಇಂದಿಗೂ ಹರಿಕತೆಗೆ ಸಂಕೀರ್ತನೆ ಮತ್ತು ಕಾಳ್ಷಿಕ್ಷೇಪ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಗೀತಗಾರರು ಹರಿಕತೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಅದರಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರಾಗಗಳ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜನ ಪ್ರಿಯವಾಯಿತು. ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಎನ್ನಬೇಕು.

ಸಂಗೀತ ಕಚೇರಿ ಎಂಬುದು ಉರ್ದು ಶಬ್ದದಿಂದ ಬಂದುದಾದರೂ, ಆಗಲೇ ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತಸಭಾ ಎಂಬುದು ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಏನಿದ್ದರೂ ಇದು ಸಂಕೀರ್ತನ ಪದ್ಧತಿಯ ಸಮಕಾಲಿಕವಾಗಿಯೇ ಬಳಿಕವೋ ಬಂದಿರಬೇಕು. ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕದಲ್ಲಿ ಚಾರುದತ್ತ, ರೇಭಿಲನ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದನೆಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಚಾರುದತ್ತ, ರೇಭಾಲನ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕುರಿತು--

ತಂ ತಸ್ಯ ಸ್ವರಸಂಕ್ರಮಂ ಮೃದುಗಿರಃ ಶ್ಲಿಷ್ಟಂ ಚ ತಂತ್ರೀಸನಂ
ವರ್ಣಾನಾಮಪಿ ಮೂರ್ಛನಾಂತರಗತಂ ತಾರಂ ವಿರಾಮೇ ಮೃದುಂ
ಹೇಲಾ ಸಂಯಮಿತಂ ಪುನಶ್ಚ ಲಲಿತಂ ರಾಗಾದ್ವಿರುಚ್ಚಾರಿತಂ
ಯತ್ಸತ್ಯಂ ವಿರತೇಽಪಿ ಗೀತ ಸಮಯೇ ಗಚ್ಛಾಮಿ ಶೃಣ್ವನ್ನಿವ

ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಗೀತ ವರ್ಣನೆ ಬೇಕೆ? ಬಹುಶಃ ಇಂತಹ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ರಾಗ -- ತಾನ -- ಪಲ್ಲವಿಗಳೇ ಇದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕದ ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ಈ ಸಂಗೀತ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ದಾಸರ ಹಾಡುಗಳು. ತರಂಗ, ಪದ ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ ಸಂಗೀತಗಾರ ಮತ್ತೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದನೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ಹರಿಕತೆ ಮಾಡುವವನೇ ಭಾಗವತನಾಗಿದ್ದು, ಬಳಿಕ ಈ ಹೆಸರು ಸಂಗೀತಗಾರರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸಿತು.

ಹದಿನೈದನೇ ಶತಮಾನವು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಜಾನಪದ ಸಂಗೀತಗಳಿಗೆ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಕಾಲ. ಭಕ್ತಿ ಪಂಥದ ಆಂದೋಲನ ಇಡೀ ಭಾರತದಲ್ಲೇ ನಡೆದ ಕಾಲವಿದು. ಸಾಧುಗಳು, ಸಂತರು, ವೀರಶೈವ ವಚನಕಾರರು, ಹರಿದಾಸ ಪಂಥದವರು ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಭಕ್ತಿ ಪಂಥವನ್ನು ಇವರು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದರು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮತೂಕವಾಗಿ ಸಂಗೀತವನ್ನೂ ಅಳವಡಿಸಿದವರು ಪುರಂದರ ದಾಸರು. ಇವರಿಗೆ 'ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಗೀತ ಪಿತಾಮಹ' ಎಂಬ ಬಿರುದಿತ್ತು. ಈಗ ನಾವು ಯಾವುದನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕೀ ಪದ್ಧತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವೆವೋ ಅದಕ್ಕೆ ಭದ್ರವಾದ ಅಸ್ತಿವಾರ ಹಾಕಿದವರು ಶ್ರೀ ಪುರಂದರದಾಸರು. ಭಕ್ತಿ ಗೀತಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ಹಾಡುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಸ್ಥಾನ ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದದ್ದು, ಇವರ ಗುರುಗಳಾದ ವ್ಯಾಸರಾಯರೇ ಇವರ ಹಾಡುಗಳನ್ನು 'ಪುರಂದರೋ

ಪನಿಪತ್ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದರಂತೆ. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರಾಯರು, ವಾದಿರಾಜಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಪುರಂದರದಾಸರು, ವೈಕುಂಠದಾಸರು ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು ಈ ಐವರು ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ವಿಪುಲವಾಗಿ ಶ್ರೀಮಂತಗೊಳಿಸಿದರು. ಇವರನ್ನು 'ಪಂಚರತ್ನ' ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಇಬ್ಬರು ಯೋಗಿಗಳು ಮುಂದಿನ ಮೂವರು ಹರಿದಾಸರು. ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಅಂಶಸಂಭೂತರೆಂದೂ, ವಾದಿರಾಜರು ಲಾತವ್ಯರ ಅವತಾರ ವೆಂದೂ, ಪುರಂದರದಾಸರು ನಾರದನ ಅವತಾರವೆಂದೂ, ವೈಕುಂಠದಾಸರು ಅರ್ಜುನನ ಅವತಾರವೆಂದೂ, ಕನಕದಾಸರು ಯಮನ ಅಂಶಸಂಭೂತರೆಂದೂ ಒಂದು ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ನಂಬಿಕೆಯ ಮಾತ ಹೇಗೂ ಇರಲಿ, ಅವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಪೂರ್ವ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಗುಣವು ಕಾಣಬರುತ್ತದೆಯೆಂದರೆ ಅತ್ಯುಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಪುರಂದರ ದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಾರವು ತಿಳಿಗನ್ನಡದ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಅನೇಕ ರಾಗಗಳ ಜೀವಭೂತವಾದ ಸರಳ ಸಂಚಾರವು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಹೊತ್ತು ನಾವು ಕಾಂಬೋದಿ, ಕಲ್ಯಾಣಿ, ತೋಡಿ, ಮಧ್ಯಮಾವತಿ ಮೊದಲಾದ ಹಳೆಯರಾಗಗಳ ಸಹಜ ಸಂಚಾರಗಳನ್ನು ಅವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇಂದು ಸಂಗೀತ ವಿದ್ವಾಂಸರು ದಾಸರ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ನೆರವಲು, ಸ್ವರಪ್ರಸ್ತಾರಗಳೊಂದಿಗೆ ವೈದುಷ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹಾಡಬಹುದು. ಅದು ಬೇರೆ ಮಾತು. ಆ ಹಾಡುಗಳನ್ನೇ ಹಳೆಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಡಿದರೆ ಆಯಾ ರಾಗಗಳ ಹಳೆಯಸ್ವರಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಮಿಡಿಯುವುದನ್ನು ಕೇಳಬಹುದು. ಪುರಂದರದಾಸರು ಸಂಗೀತ ಅಭ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಹಾಗೆ ಸ್ವರಾವಳಿ, ಜಂಟಿವರಸೆ, ಗೀತೆ, ಸ್ವರಜತಿ ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ರಚಿಸಿದ್ದರು. ಹಾಗೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ಸುಳಾದಿ, ಉಗಾಭೋಗ, ವೃತ್ತನಾಮ ಮುಂತಾದ ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ 'ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಂಗೀತ ಪಿತಾಮಹ' ಎಂಬ ಬಿರುದು ಅನ್ವರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಆದಿಗುರುವೇ ಪುರಂದರ ದಾಸರು ಎಂದರೂ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಈ ಪ್ರಕಾರಗಳ ರಚನೆ ನರಹರತೀರ್ಥರ ಕಾಲದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಈ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ರೂಪರೇಖೆಗಳು ಸಿಗುವುದು ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ. ಮುಂದೆ ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಮತ್ತು ಅವರ ಶಿಷ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಇದು ಬೆಳೆಯಿತು. ನರಹರಿ ತೀರ್ಥರು ಬರೆದ ನಾಲ್ಕು ಹಾಡುಗಳು ಮಾತ್ರ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಮೂರರಲ್ಲಿ 'ರಘುಪತಿ'ಯೆಂದೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯದರಲ್ಲಿ 'ನರಹರಿ' ಯೆಂದೂ ಅಂಕಿತವಿದೆ. ದಾಸಪಂಥದವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಠಲ ಅಂಕಿತದವರು. ಆದರೆ ಮಠಾಧೀಶರುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದವರುಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯ ಅಂಕಿತವೇ ಹೊರತು ವಿಠಲ ಅಂಕಿತವಿಲ್ಲ. ಹರಿದಾಸ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ವಿಠಲನ ಆರಾಧನೆಯು ತುಂಬ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾದುದು. ಪಂಡರಪುರದ ವಿಠಲ, ಉಡುಪಿ ಕೃಷ್ಣ, ತಿರುಪತಿ ವೆಂಕಟೇಶ, ಶ್ರೀರಂಗದ ರಂಗನಾಥ, ಬೇಲೂರು ಚೆನ್ನಕೇಶವ, ಇವರು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ದಾಸರಿಗೆ

ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ ದೇವತೆಗಳು. ದಾಸರು ತಮ್ಮ ಬಿಂಬಮೂರ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನೊಂದಿಗೆ 'ವಿಠಲ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಯೇ ಅಂಕಿತವನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ - ಪುರಂದರ ವಿಠಲ, ಜಗನ್ನಾಥವಿಠಲ, ವಿಜಯವಿಠಲ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಠಲ ಸೇರಿಸದ ಮುದ್ರಿಕೆಯಿರುವ ದಾಸರೂ ಇದ್ದರು. ಉದಾ - ಹೆಳವನ ಕಟ್ಟೆರಂಗ, ಮಹೀಪತಿಸ್ವಾಮಿ, ಇತ್ಯಾದಿ ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ -- ಪಲ್ಲವಿ, ಅನುಪಲ್ಲವಿ, ಚರಣ, ಮತ್ತು ಅಂಕಿತ ಈ ಅಂಶಗಳು ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೇ ಬಂದಿವೆ. ವೀರಶೈವರ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ -- ಸರ್ವಜ್ಞನ ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಕಿತಮಾತ್ರವಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಜಯದೇವನ ಗೀತಗೋವಿಂದದಲ್ಲಿ ಧ್ರುವ (ಪಲ್ಲವಿ), ಚರಣ ಮತ್ತು ಅಂಕಿತಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಸಂಗೀತ ಕೃತಿ ಗಳ ರಚನೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ಮಾಡಿದವರು ತಾಳ್ಳಪಾಕ ಅನ್ನಮಾಚಾರ್ಯರು ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನ ನರಹರಿ ತೀರ್ಥರ ರಚನೆಯಲ್ಲೇ ಈ ಅಂಶಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಇದು ವಿಮರ್ಶನೀಯ.

ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದ್ವಾದಶಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲೇ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲರೂಪವು ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ, ಆ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಆಡು ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದು ಪುರಂದರದಾಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಖಚಿತವಾದ ರೂಪ ಬಂದಿರಬೇಕೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹೇಗಿದ್ದರೂ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗೇಯಗುಣ ಪುರಂ ದರ ದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆಯೆಂದರೆ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಇವರ ಸಮಕಾ ಲೀನರಾಗಿದ್ದವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲೂ ಪುರಂದರ ದಾಸರ ಪ್ರಭಾವವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಪುರಂದರ ದಾಸರು ಬಳಸಿದ ರಾಗ--ತಾಳಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇತರರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬ ರುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ಬತ್ತೀಸರಾಗ' ಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 32 ರಾಗಗಳು ಮಾತ್ರ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಬಸವಣ್ಣನವರು ಒಂದು ವಚನದಲ್ಲಿ--

ಎನ್ನ ಕಾಯವ ದಂಡಿಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯ
ಎನ್ನ ಶಿರವ ಸೋರೆಯ ಮಾಡಯ್ಯ
ಎನ್ನ ನರವ ತಂತಿಯ ಮಾಡಯ್ಯ
ಎನ್ನ ಬೆರಳ ಕಡ್ಡಿಯ ಮಾಡಯ್ಯ
ಬತ್ತೀಸ ರಾಗವ ಹಾಡಯ್ಯ
ಉರದಲೊತ್ತಿ ಬಾರಿಸು, ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ

ಎಂದಿರುವರು. ಪುರಂದರ ದಾಸರೂ ತಮ್ಮ ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ

ರಾಗ -- ಆನಂದಭೈರವಿ -- ಅಟ ತಾಳ

ತುತ್ತುರು ತೂರೆಂದು ಬತ್ತೀಸರಾಗಗಳನು
ಚಿತ್ತವಲ್ಲಭ ತನ್ನ ಕೊಳಲನೂದಿದನು ಪ

ಗೌಳಿ, ನಾಟಿ, ಆಹೇರಿ, ಗೂರ್ಜರಿ,
ಮಾಳವಿ, ಸಾರಂಗ, ರಾಗಕೇಳಿ ರಮಣಿಯರತಿದೂರದಿಂದ
ಫಲಮಂಜರಿ, ಭೌಳಿ, ದೇಶಾಕ್ಷರಿ ರಾಗಂಗಳನು
ನಳಿನನಾಭನು ತನ್ನ ಕೊಳಲ ನೂದಿದನು ೧

ಇದರಲ್ಲಿ ಬತ್ತೀಸರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ಇವರೇ ತಮ್ಮ ಇನ್ನೊಂದು ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ --

ರಾಗ -- ಶಂಕರಾಭರಣ -- ಅಟ ತಾಳ

ನಳಿನಜಾಂಡ ತಲೆಯ ತೂಗಿ ಮೋಹಿಸುತಿರಲು
ಕೊಳಲ ನೂದಿ ಭ್ರಾಜಿಸುವ ಚೆಲುವ ಕೃಷ್ಣರಾಯನ ನೋಡಿ ಪ

ಮಾರವ, ದೇಶಿ, ಗುಜ್ಜರಿ, ಭೈರವಿ, ಗೌಳಿ, ನಾಟಿ, ಸಾವೇರಿ, ಆಹೇರಿ
ಪೂರ್ವಿ, ಕಾಂಭೋಜಿ, ಪಾಡಿ, ದೇಶಾಕ್ಷಿ, ಶಂಕರಾಭರಣ, ಮಾಳವಿ
ವರಾಳಿ, ಕಲ್ಯಾಣಿ, ತೋಡಿ, ಮುಖಾರಿ, ಯರಳಿ, ವಸಂತ, ಭೌಳಿ, ಧನಶ್ರೀ
ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ, ಗುಂಡಕ್ರಿಯ, ರಾಮಕ್ರಿಯ, ಮೇಘ, ಕುರಂಜಿಯು ಪಾಡಲು ನೋಡಿ

ಎಂದು 27 ರಾಗಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಪಟ್ಟಿಗೇ ಸೇರುವ ಇನ್ನೂ ಐದು ರಾಗಗಳು ಸೇರಿ 32 ರಾಗಗಳಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬತ್ತೀಸರಾಗಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮತ ಭೇದ ವಿರುವುದೂ ಇದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೇಲಿನ ರಾಗಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಅವರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಒಂದು ಉದಯರಾಗದಲ್ಲಿ---

ರಾಗ -- ಭೂಪ -- ಝುಂಪೆತಾಳ

ತಂಗದಿರನನಿಮಿಷ ತಾರಕೆಗಳು ಮಸುಳಿ ನೆಪ
ತಂಗ ಪರ್ವತವ ಅಡರಿಬಂದನು
ಜಂಗಮಗಳೆದ್ದು ಜಯಜಯವೆನುತಿರೆ ನರ--
ಸಿಂಗನೊಲಿದುಪ್ಪವಡಿಸೋ ಹರಿಯೆ ಪ

ತಾಳ ದಂಡಿಗೆ ವಿಡಿದು ತುಂಬುರು ನಾರದರು
ಪಾಳಿ, ದೇಶಾಕ್ಷಿ, ನಾರಾಯಣಿ, ಗುಜ್ಜರಿ,
ಮಾಳವಿ, ಶ್ರೀ, ದೇವಗಾಂಧಾರಿ, ಮಲಹರಿ,

ಸಾಳಗವು, ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ, ಗುಂಡಕ್ರಿಯಾ, ಲಲಿತ,
ಸೂಳಾದಿಯಲಿ ನಾಮಕೀರ್ತನೆಗಳ ಪಾಡಿ
ಮೇಳೈಸಿ ವಾದ್ಯನೃತ್ಯಗಳಾಡುತಿರಲು ಪಶು
ಪಾಲನುಪ್ಪವಡಿಸೋ ಹರಿಯೆ ೫

ಎಂದಿರುವರು. ಹಿಂದಿನ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಕೆಲವುಹೊಸರಾಗಗಳು (ನಾರಾಯಣಿ, ಮಲಹರಿ, ಶ್ರೀ, ಲಲಿತ, ದೇವಗಾಂಧಾರಿ) ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ. ಆದರೆ ಪುರಂದರ ದಾಸರು ಸರಳೆವರಸೆಗೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಮಾಯಾಮಾಳವ ಗೌಳ ರಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖವೇ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ರಾಗ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 32 ರಾಗಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ರಾಗಗಳ ಆವಿಷ್ಕಾರವೂ ಆಗಿರಬಹುದು.

ತಾಳಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸೂಳಾದಿ ಸಪ್ತತಾಳಗಳ ಹೊರತು ಇತರ ತಾಳಗಳು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಅವೆಂದರೆ, ಧ್ರುವ, ಮಠ್ಯ ರೂಪಕ, ಝಂಪೆ, ತ್ರಿಪುಟ, ಅಟ, ಮತ್ತು ಏಕತಾಳಗಳು. ಆದರೆ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಮಾತ್ರ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಧ್ರುವ ಬಹಳ ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಮಠ್ಯಕ್ಕೆ ಈಗಿನ ಅಂಗಲಕ್ಷಣ (101) ಇದ್ದಿರಲಾರದು. ಝಂಪೆಯು ಐದು ಮಾತ್ರೆಯದು (ಅರಝಂಪೆ). ತ್ರಿಪುಟವೇ ಚಾಪುತಾಳವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಟತಾಳವೂ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಈಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ. ಏಕತಾಳ ಮಾತ್ರ ಈಗಿನ ಹಾಗೆ ಆಗಲೂ ಇದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೇಯತೆಯ ಅಂಶ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು. ಕನಕದಾಸರು ಅಂಡೆಕುರುಬರ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ(ಕ್ರಿ.ಶ. 1508 ರಿಂದ 1606 ರ ವರೆಗೆ) 98 ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ, ಸುದೀರ್ಘಕಾಲ ಬಾಳಿದವರು. ಬಂಕಾಪುರದ ಬಾಡ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿ ಇವರ ಜನಸ್ಥಳ. ಬೀರೇಗೌಡ -- ಬಚ್ಚಮ್ಮ ಎಂಬ ದಂಪತಿಗಳು ಇವರ ತಂದೆ ತಾಯಿಯರು. ಇದನ್ನೇ ಇವರು ತಮ್ಮ ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ--

ರಾಗ -- ಕಾಂಬೋದಿ -- ಝಂಪೆತಾಳ

ನಾವು ಕುರುಬರು ನಮ್ಮ ದೇವರು ಬೀರಯ್ಯ
ಕಾವ ನಮ್ಮಜ್ಜ ನರಕುರಿ ಹಿಂಡುಗಳ ಪ

ಅರುಹೆಂಬ ನರಕುರಿಯು ತೆರೆಯೆಂಬ ಜಾವಲಿಯು
ಮರವೆಯಲಿ ಯಮನೆಂಬ ತೋಳ ತುಡುರೆ
ಅರುಹಿನಾ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಕುರಿಯ ಮುರಿವುದ ಕಂಡು
ಅರಿತು ಅರಿಯದ ಹಾಗೆ ಇರುವ ನಮ್ಮಜ್ಜ

ಬಂದಿದೆ.

ಬಹುಕಾಲ ಮಕ್ಕಳಾಗದಿದ್ದ ತಂದೆತಾಯಿಯರಿಗೆ ತಿರುಪತಿ ದೇವರ ಅನುಗ್ರಹ ದಿಂದ ಕನಕ ಹುಟ್ಟಿದ. ಇವನಿಗೆ ತಿಮ್ಮ ನಾಯಕನೆಂದೇ ಹೆಸರು ಇಟ್ಟರು. ಇವನು ಸೇನಾಪತಿಯೂ ಅಂದರೆ ದಂಡನಾಯಕನೂ (ಡಣಾಯಕ) ಆಗಿದ್ದ. ಒಮ್ಮೆ ಇವನಿಗೆ ಹೂತಿಟ್ಟನಿಧಿ ಸಿಕ್ಕಿದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಕನಕ ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಒಮ್ಮೆಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೊಂಡು ಬಿದ್ದಿರುವಾಗ ತಿರುಪತಿಯ ದೇವರೇ ಬಂದು 'ಬಾ ತಿಮ್ಮ ನನ್ನ ದಾಸ ನಾಗು' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಮೈಮೇಲಾದ ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಯಾರೋ ಕೈಸ ವರಿದಂತಾಗಿ ಎಚ್ಚೆತ್ತ. ಗಾಯವೆಲ್ಲಾ ಮಾಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಕೂಡಲೇ ಕನಕನ ಮನಸ್ಸು ವೈರಾಗ್ಯದತ್ತ ಒಲಿಯಿತು. ವ್ಯಾಸರಾಯ ಸ್ವಾಮಿಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ದಾಸ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿ, ಅವರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ, ಅವರ ಪೂಜಾವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಗಾರಿ ಬಡಿಯುತ್ತಾ, ಅವರ ತತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾ ವ್ಯಾಸರಾಜರಿಗೂ, ವಾದಿರಾಜರಿಗೂ ಪರಮ ಆಪ್ತನಾ ಗಿದ್ದ. ಪುರಂದರ ದಾಸರ ಒಡನಾಟವೂ ಲಭಿಸಿತು. ಅವನು ಮತ್ತೆ ಕನಕದಾಸನೆಂದೇ ವಿಖ್ಯಾತನಾದ.

ಕನಕ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ವೀರ -- ಈಗ ಭಕ್ತ, ಕವಿ, ದಾರ್ಶನಿಕ, ಅನುಭಾವಿ. ಸುತ್ತ ಲಿರುವ ಅಸೂಯಾಪರರಾದ ಕುಹಕಿಗಳು ಇವನ ಮೇಲಿನ ಮತ್ಸರದಿಂದ, ಅವನು ಕುರುಬ, ಜಾತಿಹೀನ ಎಂದು ತೆಗಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೇ ಮೇಲಿನ ಹಾಡನ್ನು ಹಾಡಿರಬೇಕು. ಇಂತಹದೇ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ಮಾತುಗಳು ನಿಷ್ಠುರ ಸತ್ಯವನ್ನು ಸಾರುತ್ತವೆ. ಮೊನಚಾಗಿಯೂ ಇವೆ.

ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಗುರು ವ್ಯಾಸರಾಯರು. ವಾದಿರಾಜರು, ಪುರಂದರದಾಸರು ಮತ್ತು ವೈಕುಂಠದಾಸರು. ಇವರೆಲ್ಲ ಆತ್ಮೀಯರಾಗಿದ್ದರಲ್ಲದೆ ಇವರ ಪ್ರಭಾವವೂ ಕನಕ ದಾಸರ ಮೇಲೆ ತೀವ್ರತರವಾಗಿ ಆಗಿತ್ತು. ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಸಾಧನೆಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ ಜೀವನ ಎಷ್ಟು ಉದಾತ್ತವಾದುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಕಾಣಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದರು. ಸುತ್ತಲಿನ ಜನಗಳ ತಿರಸ್ಕಾರ, ಹಲ್ಲುಕಿರಿಯುವುದು, ಅಣಕ, ಕುಹಕ ಇವೆಲ್ಲವುಗಳಿಂದ ಕನ ಕದಾಸರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನೋವೂ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು. ಹೊರಗಿನ ಈ ಇರಿತಗಳಿಂದ ಕನಕದಾಸರ ಮನಸ್ಸು ಗಟ್ಟಿ ಚಿನ್ನವಾಗುತ್ತಾ ಹೋಯಿತು. ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಸಗ್ಗದ ಧೈರ್ಯ, ಕೆಚ್ಚು ಅವನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಯಿತು. ಚಿತ್ತ ಶುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವರೊಡನೆ ಅವನು ಎಂದೂ ನೇರವಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಸರಳವೋ ಅಷ್ಟೇ ಜಟಿಲ. ಎಷ್ಟು ನವುರೋ ಅಷ್ಟೇ ಗಟ್ಟಿ. ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗ ಅರ್ಥವಾಗು ವುದೇ ದುಸ್ತರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಧಾನವಾದದ್ದು. ಹರಿದಾಸ ಪಂಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೆಲ್ಲಾ ದ್ವೈತ ಮತದವರು. ಭಕ್ತ ತನ್ನ ಆತ್ಮಶೋಧನೆ ಮಾಡಿ ಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದು, ಆ ಆನಂದಾನುಭವವನ್ನು ಸಕಲರಿಗೂ ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡುವುದೇ ಹರಿದಾಸ ಪಂಥದವರ ಮುಖ್ಯಧ್ಯೇಯವಾಗಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ದ್ವೈತವೇದಾಂತದ ತಿರುಳು ಕನ್ನಡ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿತು. ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ತು, ಗೀತೆ, ಭಾರತ, ಭಾಗವತ, ರಾಮಾಯಣ ಇವುಗಳ ನವನೀತ ಈ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಘನೀಕರಿಸಿ ನಿಂತಿತು. ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ಮುಖಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆ, ಬದುಕಿನ ನಾನಾ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು, ಅವುಗಳ ಪರಿಹಾರ, ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಇವೆಲ್ಲಾ ಈ ಸಾಹಿತ್ಯದ ದಿಗಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸತೊಡಗಿದವು.

ಕನಕದಾಸರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಕವಿ, ಗಾಯಕರಲ್ಲ. ಇವರ ಕೃತಿಗಳು ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ (ಸಾಂಗತ್ಯಕಾವ್ಯ), ನಳಚರಿತ್ರೆ (ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿ), ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆ (ಭಾಮಿನಿಷಟ್ಪದಿ), ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ (ಭಾಮಿನಿಷಟ್ಪದಿಯ ಶತಕಕಾವ್ಯ). ಆದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ--

ಈ ತೆರದೊಳಚ್ಯುತನ ನಾಮವ
ನೂತನದಿ ವಸುಧಾ ತಳದಿ ವಿ
ಖ್ಯಾತಿಯಲಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದ ಕನ್ನಡ ಕುಸುಮ ಷಟ್ಪದಿಯ

ಎಂದಿರುವುದು ಅಚ್ಚರಿ. ಆಗ ಇದಕ್ಕೇ ಕುಸುಮ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಇದ್ದಿರಬಹುದೇ? ಇದರಲ್ಲಿ ಗೇಯ ಗುಣವೇನೋ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ. ಉದಾ -

"ದೀನ ನಾನು ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಕೆ
ದಾನಿ ನೀನು ವಿಚಾರಿಸಲು ಮತಿ
ಹೀನ ನಾನು ಮಹಾಮಹಿಮ ಕೈವಲ್ಯಪತಿ ನೀನು
ಏನ ಬಲ್ಲೆನು ನಾನು ನೆರೆಸು
ಜ್ಞಾನ ಮೂರಿತಿ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸ
ಮಾನರುಂಟೇ ದೇವರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ"

ನೃಸಿಂಹಸ್ತವ ಎಂಬುದೂ ಇವರದೇ ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನೂ ಉಗಾಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಛಂದಸ್ಸು ಹಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದದು. ಅಲ್ಲದೆ ಇವರಿಗೆ ಗೇಯಕಾವ್ಯದ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನವೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಸ -- ವಡಿಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ತನ್ನ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯನ್ನು ಬರೆದಂತೆ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲೇ ನೋಡೋಣ--

ಮಾಣದರಸುವಂತೆ -- ಮಾಡದಿರಧಿಕಸು
ಜಾಣರ ಜ್ಞಾನ ಲೋಚನ ಕೆ
ಕಾಣಬರ್ಪಂತೆ -- ಕನ್ನಡ ವಾಕ್ಯದೆ ನೆರೆ
ಜಾಣ! ಸತ್ಕೃತಿಯ ವಿಸ್ತರಿಸು

ಪದ್ಯಪಾದದ ಆದ್ಯವರ್ಣವು ವಳಿ (ಯತಿ) ದ್ವಿತೀಯ ವರ್ಣವು ಪ್ರಾಸ.

ಪ್ರಾಸವೆನಲ್ಕೆರಡನೆಯದು
ಭಾಸುರತರದಾದಿ ವರ್ಣ ವಡಿ ಮೇದಿನಿಯೊಳ್
ಪ್ರಾಸವದು ಚರಣ ಕೆಲ್ಲಕೆ
ಲಾಸವುಕೇಳ್ ವಡಿಯೆ ಪಾದಪಾದಕೆ ಸಖಿಯೇ

--ನಂದಿ ಛಂದಸ್ಸು

ಪದ್ಯದ ಒಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಪಾದದ ಎರಡನೇ ವರ್ಣವು ಸಮಾನವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವುದು ಪ್ರಾಸ. ಪಾದವೊಂದರಲ್ಲಿ ತಾಳದ ಆವರ್ತಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ವಳಿ. ಇದನ್ನು ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಯತಿ ಎನ್ನುವರು. ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಈ ಯತಿಯ ವಿಚಾರ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ನಿಯತವಾಗಿ ಬಳಸಲಿಲ್ಲ. ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಹಾಡುಗಬ್ಬದಲ್ಲೇ ಇವೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡಿನ ನಡೆ ಅಥವಾ ಪಲುಕು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು.

ಈಶನ ಕರುಣೆಯ ನಾಶಿಸು ವಿನಯದಿ
ದಾಸನ ಹಾಗೆ ನೀ ಮನವೆ (ಶರಷಟ್ಪದಿ)

ತಿರುಕನೋರ್ವ ನೂರ ಮುಂದೆ ಮುರುಕುಧರ್ಮಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ
ಒರಗಿರುತ್ತ ಲೊಂದು ಕನಸ ಕಂಡನೆಂತೆನೆ (ಭೋಗಷಟ್ಪದಿ)
(ಇದು ಮುಪ್ಪಿನ ಷಡಕ್ಷರಿಯದೆಂದೂ ಇದೆ.)

ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಶೀಲಿಸುವಾಗ ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೇಯ ಛಂದಸ್ಸು ತುಂಬಿ ಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಇವನ್ನು ಹಾಡಲಿಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಬರೆದುದೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ತನ್ನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ 'ಆದಿಕೇಶವ' ಎಂಬ ಅಂಕಿತವನ್ನಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಅಂಕಿತ ಏಕರೂಪವಾಗಿಲ್ಲ.

1. ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವ, ಸಿರಿಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವ
2. ಬಾಡದಾದಿ ಕೇಶವ, ಬಡದಾದಿ ಕೇಶವ
3. ದೇಲೂರ ಪುರವಾಸ ನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವ, ನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವ
4. ಕನಕದಾಸ ಎನ್ನೊಡೆಯಾದಿ ಕೇಶವ, ಆದಿಕೇಶವ
5. ಚೆನ್ನಕೇಶವ
6. ಸುರಪುರದ ನಿಲಯ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ

ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ವಿಧವಾಗಿ ಇವರ ಅಂಕಿತಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತವು ಗೌಣ -- ಸಾಹಿತ್ಯವೇ ಮುಖ್ಯ ಎನ್ನಲಾಗದು. ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸುಮ್ಮನೆ ಓದಿದರೆ ಯಾವಭಾವವೂ ಸ್ಫುರಿಸಲಾರದು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸಪ್ಪೆ ಎನಿಸಲೂ ಬಹುದು. ದಾಸರ ಹಾಡುಗಳು ಸಂಗೀತದ ಕವಚ ತೊಟ್ಟ ಬಳಿಕವೇ ಭಾವವು ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. 'ಪಾಠ್ಯೇ ಗೇಯೇ ಚ ಮಧುರಂ' ಎಂಬ ರೀತಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯವಿದಲ್ಲ. ಇದು ಕೇವಲ ಗೇಯ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ವಾಗ್ಗೇಯ ಕಾರರ ಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲೇ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಭಕ್ತಿ, ಧರ್ಮ, ಶೃಂಗಾರ, ನೀತಿ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಸರಳ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ರಾಗ -- ಭಾವ -- ಲಯಗಳೂ ಪ್ರಮುಖ ಅಂಗಗಳಾಗಿಯೇ ಬಂದಿವೆ. ಯಾವುದೇ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಅದು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಪರಿಸರ, ವಿಧಾನ, ಮನೋಧರ್ಮ ಇವುಗಳಿಂದ ಅದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹುಟ್ಟುಗುಣವೇ ಹಾಡುವಶೈಲಿಯದು. ಇವರ ಮೌಲ್ಯ ನಿರ್ಣಯವು ಗಾನದ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೇ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಗ -- ತಾಳಗಳು, ಛಂದೋಬಂಧ, ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳು, ನಾದತರಂಗ, ಯಮಕ, ಯತಿ--- ಪ್ರಾಸಗಳು, ಪದಪುಂಜಗಳ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ, ಪದಚ್ಛೇದ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಸ್ವರಭಾರ ಇವೆಲ್ಲಾ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಗೇಯ ಪ್ರಬಂಧದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತರುತ್ತವೆ.

ಗೇಯಕಾವ್ಯ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲೇ ವಿಶ್ರಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮ ಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವಾದ ವ್ಯಂಗ್ಯ ಅಥವಾ ಧ್ವನಿ ಇಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲದು. ಧ್ವನಿ ಕಾವ್ಯದ ಕವಿ ವಾಚ್ಯವಿಮುಖನಾಗಿ ವ್ಯಂಗ್ಯವನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿದರೆ, ಗೇಯಕಾವ್ಯದ ಕವಿ ವ್ಯಂಗ್ಯವಿಮುಖನಾಗಿ ವಾಚ್ಯವನ್ನೇ ಪುರಸ್ಕರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಧ್ವನಿಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲದ ಪ್ರಾಸ, ಅನುಪ್ರಾಸ, ಯಮಕ, ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಬೆಲೆ ಬಾಳುತ್ತವೆ. ಅವಕ್ಕೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. ಗೇಯಕಾವ್ಯವನ್ನು ಹಾಡುವಾಗಲೇ ವಿವಿಧ ರಸಭಾವಗಳು ಸ್ಫುರಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ರಸಭಾವಗಳೇ ವ್ಯಂಗ್ಯಗಳಲ್ಲವೆ? ಗೇಯ ಕಾವ್ಯಗಳು ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ

ಧ್ವನಿಕಾವ್ಯಗಳಂತೆಯೇ ಆದರೂ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಾಗ್ಗೇಯಕಾರರ ಕೃತಿಗಳೂ ದಾಸರ ಹಾಡುಗಳೂ ವಿವಿಧ ಗಾಯಕರ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯ ಸೊಗಸಿನ ಮೂಲಕ ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೂ ಉಳಿದು ಬಂದಿವೆ. ಇನ್ನೂ ಬಹುಕಾಲ ಜನರಿಗೆ ಜೀವರಸವನ್ನು ಒದಗಿಸ ಬಲ್ಲವು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ನಾವು ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಗಕ್ಕೆ ಭಾವವ್ಯಂಜಕ ಶಕ್ತಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಇದ್ದರೂ ಅದು ಅವ್ಯಕ್ತ, ಅಸ್ಫುಟ. ರಾಗಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶವಾದಾಗಲೇ ಅದು ಮಿಂಚಿನಂತೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಭಾವವನ್ನು ಸ್ಪಂದಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಅನುಭವದ ಮಾತು. ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾವ್ಯದ ಬಂಧ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೂ ಈ ಮಾತು ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಅಪರ್ಯಾಲೋಚಿತೇಽಪ್ಯರ್ಥೇ ಬಂಧಸೌಂದರ್ಯಸಂಪದಾ
ಗೀತವತ್ ಹೃದಯಾಹ್ಲಾದಂ ತದ್ವಿದಾಂ ವಿದಧಾತಿಯತ್
-ಕುಂತಕ.

ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂಧ ಸೌಂದರ್ಯವೂ ರಾಗಸ್ಪಂದನವೂ ಬೆಸುಗೆ ಗೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡರ ವಿವೇಚನೆಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಅನೇಕ ಹಾಡುಗಳು ಬಂಧಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ, ಲಯದ ತರಂಗಿತತೆಯಿಂದ ತುಂಬ ಸೊಗಸಾಗಿವೆ. ಅವು ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಜನರ ಬಾಯಲ್ಲಿ, ಸಂಗೀತಗಾರರ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನವೋನವವಾಗಿ ನಲಿಯುತ್ತ ಬಂದಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು-

1. ತಲ್ಲಣಿಸದಿರು ಕಂಡ್ಯ ತಾಳು ಮನವೆ
2. ನೀ ಮಾಯೆಯೊಳಗೊ ನಿನ್ನೊಳು ಮಾಯೆಯೋ
3. ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವನ ನಿನ್ನದು
4. ಬಾಗಿಲನು ತೆರೆದು ಸೇವೆಯನು ಕೊಡು ಹರಿಯೇ
5. ಏನೆಂದು ಕೊಂಡಾಡಿ ಸ್ತುತಿಸಲಿ ದೇವಾ
6. ಏನು ಇಲ್ಲದ ಎರಡು ದಿನದ ಸಂಸಾರ
7. ಪಥ ನಡೆಯದಯ್ಯ ಪರಲೋಕಸಾಧನಕೆ
8. ಅರಸಿನಂತೆ ಬಂಟನೋ

ಹೀಗೆ ಈ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಬಹುದು. ದಾಸರ ಹಾಡುಗಳ ಪಲ್ಲವಿ -- ಆರಂಭದ ಸಾಲುಗಳು ಒಂದು ಅನುಭವದ ಸಾರಾಂಶ; ಇದರ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಾಲುಗಳು

ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ಮಾತಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲವು. ಪುರಂದರ ದಾಸರ ಹಾಡುಗಳ ಪಲ್ಲವಿ, ಕೆಲವು ತೀರ ಸೊಗಸಾಗಿದ್ದು ಅವು ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲೂ ಬಂದಿವೆ. ಆದರೆ ಹಾಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಂದರದಾಸರ ಗೇಯತೆಯ ಸೊಗಸು ಹೆಚ್ಚಿನದು. ಉದಾ--

ಎಲ್ಲರು ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಪ
ಸಿರಿ ವಲ್ಲಭನ ಭಜಿಸುವುದು ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಅ.ಪ

ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಹೊರುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ದೊಡ್ಡ
ಮಲ್ಲ ರೊಡನಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ
ಸುಳ್ಳಾಗಿ ಹೊಗಳುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಸಿರಿ
ವಲ್ಲಭನ ಧ್ಯಾನವು ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ೧

-ಪುರಂದರದಾಸ

ಎಲ್ಲರು ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಪ

ನೆಲ್ಲುಗಳ ಕುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಿದುರುಗಳ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು
ಕೂಲಿಗಳ ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ೧

-ಕನಕದಾಸ

ಹೂವ ತರುವರ ಮನೆಗೆ ಹುಲ್ಲ ತರುವ
ಅವ್ವ ಲಕುಮಿರಮಣ ಇವಗಿಲ್ಲ ಗರುವ ಪ

ಒಂದುದಳ ಶ್ರೀತುಲಸಿ ಬಿಂದು ಗಂಗೋದಕ
ಇಂದಿರಾ ರಮಣಗೆ ಅರ್ಪಿತ ವೆನ್ನಲು
ಒಂದೆ ಮನದಲಿ ಸಿಂಧುಶಯನ ಮುಕುಂದ ಎನೆ
ಎಂದೆಂದು ವಾಸಿಪನಾ ಮಂದಿರದೊಳಗೆ ೧

-ಪುರಂದರದಾಸ

ಹೂವ ತರುವರ ಮನೆಗೆ ಹುಲ್ಲತರುವ
ಆವ ಬಗೆಯಲಿ ಸಲಹೊ ದೇವ ಚಿನ್ಮಯನೆ ಪ

ರಂಗನಾಥ ನಿನ್ನಂಘ್ರಿಗೆರಗುವೆನೊ
ಅಂಗವನು ನಿನಗೆ ನಾ ಸಲಿಸುವೆನು
ರಂಗರೂಪವ ತೋರಿ ಭಂಗಭವಗಳನಳಿದು
ಡಂಗುರವ ಹೊಯ್ಯೋ ನಿನ್ನ ಡಿಂಗರಿಗನೆಂದು ೧

ಊರಿಗೆ ಬಂದರೆ ದಾಸಯ್ಯ ನಮ್ಮ
ಕೇರಿಗೆ ಬಾ ಕಂಡ್ಯ ದಾಸಯ್ಯ ಪ

ಕೊರಳೊಳು ವನಮಾಲೆ ಧರಿಸಿದನೆ ಕಿರು ಬೆರಳಲಿ ಬೆಟ್ಟವ ನೆತ್ತಿದನೆ
ಇರುಳು ಹಗಲು ನಿನ್ನ ಕಾಣದೆ ಇರಲಾರೆ
ಮರುಳು ಮಾಡಿದಂಥ ದಾಸಯ್ಯ ೧

-ಪುರಂದರದಾಸ

ಊರಿಗೆ ಬಂದರೆ ದಾಸಯ್ಯ ನಮ್ಮ ಕೇರಿಗೆ ಬಾಕಂಡ್ಯ ದಾಸಯ್ಯ ಪ

ಕೋಲು ಕೊಳಲು ಕೈಲಿ ದಾಸಯ್ಯ ಕಲ್ಲಿಗೆ ವರವಿತ್ತೆ ದಾಸಯ್ಯ
ಮಲ್ಲನ ಮರ್ದಿಸಿ ಮಾವನ ಮಾಡುಹಿದೆ
ನೀಲ ಮೇಘಶ್ಯಾಮ ದಾಸಯ್ಯ ೧

-ಕನಕದಾಸ

ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಕನಕದಾಸರ ಮನೋಧರ್ಮ ಎಂತಹುದೆಂಬುದು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಪುರಂದರ ದಾಸರು ನಾರದನ ಅವತಾರ ಎಂಬ ಮಾತು ಹೇಗೂ ಇರಲಿ. ಗೇಯತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರು ಯಮಧರ್ಮನ ಅವತಾರವೆಂದು ಅವರ ಒಂದು ಉಗಾಭೋಗದಲ್ಲೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಯಮನು ಮುನ್ನೆ ಮಾಂಡವ್ಯ ಶಾಪದಿಂದೆರಡು ಜ--
ನುಮ ಶೂದ್ರ ಯೋನಿಯೊಳಗೆ ಪುಟ್ಟಿದನು ಮೊದಲ ಜ--
ನುಮ ವಿದುರನಾಗಿ ಕುರುಬರ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದೆನಗೀ ಜ--
ನುಮದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿ ಎಂತು ಎಂಬೆ

-ಕನಕದಾಸ

ವಿದುರ ಭಾಗವತೋತ್ತಮ. ಯಮನೂ ಅಷ್ಟೆ. ಅವರ ಅಂಶ ಸಂಭೂತರೆಂದಾಗ ಕನಕದಾಸರೂ ಭಾಗವತೋತ್ತಮರು ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರು ಈ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಪದಗರ್ಭ ಕೆಡದಂತೆ ಹಾಡಿದರೆ, ಗೇಯತೆಗೆ ಭಂಗಬರಲಾರದೆಂದು ಅನಿಸುತ್ತದೆ.

ಕೆಲವು ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಮಾತುಗಳು ತುಂಬ ಹರಿತವಾಗಿದ್ದು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡುವಂತಿವೆ--

1. ತೀರ್ಥವನು ಪಿಡಿದವರು ತಿರುನಾಮಧಾರಿಗಳೆ?
2. ಬಾಯಿನಾರಿದ ಮೇಲೆ ಏಕಾಂತವೆ?
3. ಕುಲ ಕುಲ ಕುಲ ಕುಲವೆನ್ನುತಿಹರಯ್ಯ.

ಅವರ ಇಂತಹ ಕೆಲವು ಸರಳವಾದ ಪದ್ಯಗಳು ಗೇಯತೆಗೆ ಒಗ್ಗಿಕೊಂಡ ಹಾಗೆ, ವಕ್ರವಾದ ಮಾತುಗಳು ಚುಚ್ಚುತ್ತವೆ ಹೊರತು ಗೇಯತೆಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರ ಗಾನಕ್ರಮವೂ ಅಷ್ಟೇ ವಕ್ರವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಅಷ್ಟೆ. ಉದಾ--

ರಾಗ--ಕಾಂಬೋದಿ -- ಝಂಪೆತಾಳ

ಸ-ಹಜವಿದು ಈ ನುಡಿಯು ಸ-ಟಿಯ ಮಾತಲ್ಲ ಪ

ಮಹಿ-ಯೊಳಗೆ ಪೇಳುವೆನು ವಿಹಿತ - ವಾಕ್ಯಗಳ ಅ.ಪ

ಶ್ರುತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ಗಳನೋದುವನೆ ಶೂದ್ರ
ಅತಿ-ಥಿಯಾದರಿಸುವನೆ ಅತಿಲುಬ್ಧನು
ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಸಂಧ್ಯಾನ ಮಾ-ಡುವವನೇ
ಪಾಪಿ ಪತಿಯಾಜ್ಞೆಯಿಂದಿಹಳೆ ಪರಮ ಪಾತಕೆಯು ೧

ಈ ಪದ್ಯ ಬಂಧದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಸಹಜವಾಣಿ ಪ್ರಾಸಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಯತಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರ ತಾಳದ ಮೂರನೇ ಆವರ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೂ ಇದ್ದು ತಾಳದ ಒತ್ತನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಯತಿಯ ಬದಲಿಗೆ ಪ್ರಾಸವೇ ಇದ್ದು, ಅದು ತಾಳದ ಮೂರನೇ ಆವರ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪುನರಾವರ್ತನೆ ಹೊಂದಿ 'ಪ್ರಾಸಯತಿ' ಯಾಗಿದೆ. ಚರಣದ ಮೊದಲ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಯತಿಯಿಲ್ಲ. ಅದು ದೋಷವಲ್ಲ. ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಯತಿಯ ಸ್ಥಾನ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ. ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅತಿ -- ಅತಿ, ಮೂರನೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರ--ಮಾ (ಯತಿಯು ಸವರ್ಣಾಕ್ಷರದಲ್ಲೂ ಬರುತ್ತದೆ) ನಾಲ್ಕನೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಪ--ಪ ಹೀಗೆಯತಿಸ್ಥಾನಗಳು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ, ಪದ ಬಂಧವು ಸರಲವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಈ ಪದ್ಯ ಎರಡು ಅರ್ಥವನ್ನುಗರ್ಭಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಶ್ರುತಿಶಾಸ್ತ್ರಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಓದುವವನೇ ಶೂದ್ರ ಎಂದು ಮೊದಲ ಅರ್ಥವಾದರೆ, ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿ (ಕಾಕು) ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಶೂದ್ರ ಶ್ರುತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಓದುವನೆ? ಇಲ್ಲ; ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾಗದೇಕು. ಇಂತಹ ಕಡೆ, ರಾಗದಿಂದಲೇ ಬಾವವನು ವಂಜಿಸುವಾಗ ರಾಗದ ಪಲುಕು ಬೇರಾಗಬೇಕಲವೆ?